

PESCHKA VILMOS

Az exisztencialista jogfilozófia

A modern burzsoá jogbóléselet jelenlegi helyzetének és alakulásának egyik jellemző vonása: az exisztenciálfilozófia ismeretelméletére és ontológiájára épülő új jogfilozófiai irány megjelenése, egyre szélesebb elterjedtsége és befolyása a burzsoá jogfilozófiára és az egész burzsoá jogtudományra általában. Az exisztenciálfilozófia behatolását a jelenkorú burzsoá jogtudományba nemesak az utóbbi években megjelent számos exisztencialista jogfilozófiai tanulmány és monográfia,¹ hanem e művek és az exisztencialista felfogás hatásának a burzsoá tételes jogtudomány egyes ágaiban (pl. a büntetőjogban²) kétségtelenül fellelhető nyomai is szemmel láthatóan tanúsítják. S hogy az exisztencialista jogfilozófia nemesak Nyugat-Európában, különösen Nyugat-Németországban hódított tért — bár kétségtelen, hogy itt a legelterjedtebb —, hanem hatása ez országok határain kívülre is eljutott s így a jelenkorú burzsoá jogelmélet alakulására általában jellemzőnek látszik, azt a tengerentúli államok jogfilozófiájára gyakorolt befolyásának³ — egyelőre ugyan még szórványos és csekélyebb — jelei is jól mutatják.

Az exisztencialista jogfilozófiának egyre növekvő jelentősége és elterjedtsége a burzsoá jogtudományban szükségessé teszi, hogy ezt az új jogbóléseleti irányzatot behatóbb elemzésnek vessük alá és a marxista—leninista

¹ Ld. MAIHOFER, Werner: Recht und Sein. Prolegomena zu einer Rechtsontologie. Frankfurt a. M., Vittorio Klostermann, 1954.; Die Natur der Sache. Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie, 1958. XLIV 2. sz.; HUSSERL, Gerhart: Recht und Zeit. Frankfurt a. M., Vittorio Klostermann, 1955.; FECHNER, Erich: Rechtsphilosophie. Tübingen, J. C. B. Mohr, 1955.: Naturrecht und Existenzphilosophie. Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie, 1955. XLI 3. sz.; COHN, Georg: Existenzialismus und Rechtswissenschaft. Basel, Kommissionsverlag, 1955.; THYSSEN, Johannes: Staat und Recht in der Existenzphilosophie. Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie, 1954. XLI/1. sz.; Zur Rechtsphilosophie des Als-Seins. Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie, 1957. XLIII 1. sz.; QUADRÌ, G.: Gius naturalismo o paradosia come problema per la filosofia dell'esistenza e per l'eudemonismo dei valori. Rivista internazionale di filosofia del diritto, 1955. 327. p.; ROBILARD, G.: Richiami all'esistenzialismo nella recente filosofia del diritto tedesco. Rivista internazionale di filosofia del diritto, 1957. I. sz. stb.

² WÜRTENBERGER, Thomas: Défense sociale. Ziele und Wege einer neuen kriminal-politischen Bewegung. Monatschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform. Sonderheft zum IV. Congrès international de Défense sociale vom 2—6. April, 1956. in Milano. 65. p.; SAWICKI, Jerzy: Vom „irrenden Gewissen“ im Strafrecht. Rechtswissenschaftlicher Informationsdienst, 1954. August, 395. p.

³ Ld. DALLMAYR, Winfried: Integrierung und Differenzierung in der nord- und südamerikanischen Rechtslehre. Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie, 1957. XLIII 3. sz.

állam- és jogelmélet szemszögéből kritikailag megvizsgáljuk.⁴ Az exisztencia lista jogfilozófiával való foglalkozást mindenekelőtt a marxista – leninista állam- és jogelmélet előtt álló annak a fontos feladatnak a megoldásához való hozzájárulás indokolja, amely a burzsoá és a szocialista elméleti koncepciók küzdelmének szerves részeként, a burzsoá állam- és jogelméleti irányzatok valóban tudományos, marxista bírálatát követeli meg. A marxista leninista állam- és jogelméletnek fel kell tárnia ennek az utóbbi években megjelent, új burzsoá jogbölcséleti iránynak, az exisztencialista jogfilozófiának társadalmi alapjait, szerepét és funkcióját, valamint konkréten ki kell mutatnia ennek a jogfilozófiai anyagnak belső ellentmondásait, kérdésfeltevéseinek és megoldási kísérleteinek helytelenségét, hamisságát és tévedéseit. Az exisztencialista jogfilozófia marxista bírálata ugyanakkor lehetővé és szükségessé teszi, hogy polemizáljunk az exisztencialista jogfilozófiának azokkal a megállapításaival, amelyek közvetlenül vagy közvetve a marxista – leninista állam- és jogelmélet ellen irányulnak. A marxista – leninista állam- és jogelmélet az exisztencialista jogfilozófiai koncepció helytelen és téves állításait kimutatva is be kell hogy bizonyítsa az állam és a jog lényegét feltáró megállapításainak igazságát. A jelen tanulmány a marxista – leninista állam- és jogelmélet előtt álló ennek a feladatnak a megoldásához kíván hozzájárulni.

Az exisztencia és a jog

Az exisztenciáfilozófiának a burzsoá jogbölcselhetetbe való behatolását a burzsoá jogtudomány művelői bizonyos meglepődéssel fogadták.⁵ Ennek oka az volt — mint erre egyes szerzők rámutatnak⁶ —, hogy az exisztencializmus központi, lényeges kategóriája „exisztenciál”-ja, az exisztencia és a jog, az orthodox exisztencialista felfogás szerint, lényegüket tekintve annyira távol állóak és idegenek, hogy kizárták egymást. Az exisztencialista jogfilozófia arra tesz kísérletet, hogy az exisztencia átértelmezésével és a jog újszerű felfogásával a kettő összehétködve, megalapozza a jognak az exisztencializmus ontológiájára és ismeretelméletére támaszkodó elméletét. A következőkben az exisztencia és a jog viszonyát és az exisztencialista jogfilozófiának e kettő közötti távolság és ellentét áthidalására irányuló kísérletét vizsgáljuk meg közelebbről. Ennek az elemzésnek a során természetesen sem szándékunk, sem feladatunk, hogy az exisztencializmus orthodoxiája felett őrködjünk. Az exisztencia és a jog összefüggésével behatóbban azért foglalkozunk, hogy

⁴ A marxista – leninista állam- és jogelméletben történtek már erre irányuló kísérletek: Id. KLENNER, Hermann: — SCHÖNEBURG, Karl-Heinz: Vom ewigen zum beweglichen Naturrecht. Staat und Recht, 1956. 4. sz.; SARGORODSKIJ, M. D.: Az exisztencialista filozófia és a burzsoá jogelmélet. Szovetszkoé goszudarsztvo i pravo, 1958. 6. sz.; PESCHKA Vilmos: Exisztencializmus a jogfilozófiában. Joggudományi Közlöny, 1958. 7—8. sz.

⁵ A meglepődést jól érzékelte Kelsen az exisztencialista jogfilozófiai irodalom egyik standard művével, Cohn „Exisztencializmus és jogtudomány” c. könyvével foglalkozó tanulmányának szkeptikusan kérdő címe: „Exisztencializmus a jogtudományban?” (Ld. KELSEN, Hans: Existenzialismus in der Rechtswissenschaft? Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie, 1957. XLIII 2. sz. 161. p.)

⁶ WELZEL, Hans: Naturrecht und materiale Gerechtigkeit. Göttingen, Vandenhoeck u. Ruprecht, 1951. 189. p.; MAIHOFER: Die Natur der Sache. 180. p.; CORNG, Helmut: Grundzüge der Rechtsphilosophie. Berlin, Walter de Gruyter, 1950. 53. p. stb.

egyrészt az exisztenciálfilozófia és az exisztencialista jogfilozófia közti ellentmondásokat, másrészt az exisztencialista jogfilozófia belső ellentmondásait kimutatva, közelebb jussunk az exisztencialista jogfilozófia tartalmának, társadalmi és jogfilozófiatörténeti helyének és szerepének megértéséhez, valamint azokhoz a társadalmi-politikai tényezőkhöz és okokhoz, amelyek ezt az izzadságos jogfilozófiai erőfeszítést a hanyatló imperialista társadalom és jogbölcselen szempontjából megindokolják. Mert, hogy az exisztencialista jogfilozófia megjelenését sem lehet pusztán „szellemi”, „filozófiai”, vagy „ideológiai” okokra visszavezetni, azt a további fejtegetések megkísérlik meggyőzően bebizonyítani.

Az exisztencia és a jog viszonyát tárgyaló és érintő exisztencialista filozófiai, illetőleg jogfilozófiai fejtegetésekkel két fő tendencia tűnik ki: a) az orthodox exisztenciálfilozófia saját ontológiai és ismeretelméleti alapvetését illetően viszonylag következetes álláspontja, mely szerint a jog és az exisztencia ellentétesek, távol állnak és idegenek egymástól; b) az exisztenciálfilozófia alaptételeiből kiinduló jogfilozófusoknak az a törekvése, hogy az orthodox exisztencializmusnak az exisztenciát és a jogot eképpen elválasztó selfogását meghaladva, ezt a „látszólagos”⁷ ellentétet feloldják és az exisztenciát a joggal, illetve a jogot az exisztenciával összhangba hozzák.

Az orthodox exisztenciálfilozófiának (Heidegger, Jaspers) a jog és az exisztencia ellentéteségét állító tétele e bölcselétek egész lényegét meghatározó és jelentő azon a megállapításán alapul, hogy az individuális emberi exisztencia és a társadalmi viszonyok, a közélet kizártják egymást, pontosabban az exisztencia éppen a társadalmi életből való kiszakadás folytán valósulhat meg. Az ember lényegére és sajátlagosságára irányuló exisztencia — amely nem más, mint az embernek az a lehetősége, hogy az lesz-e ami, vagy nem — Heidegger szerint, a magányosságban, az egyedüllétben valósul meg. Az exisztenciához, az exisztencialista *Selbstsein*-hez az egyes ember csak az egyedi lélek magányosságában jut el. Az emberi élet együtt-lét (*Mitsein*) és ugyanakkor a világban-való-lét (*In-der-Welt-Sein*). A világban-való-lét, az együtt-lét a maga minden napiságában, az ember társadalmissága, az ember nem-sajátlagos-volta (*Uneigentlichkeit*), a létezés magaelvesztése (*Versfallen-sein*). A társadalmi exisztencia „az ember” (*das Man*)⁸ névtelen uralmát jelenti. A társadalom, a társadalmi együttélés az embert eltereli önmagától, ellényegteleníti, eltávolítja saját exisztenciájától. Ezért az egyénnek ki kell

⁷ „A jog és az exisztencia közötti távolság azonban csak látszólagos.” (FECHNER: *Naturrecht und Existenzphilosophie*. 308. p.)

⁸ „A »Ki« nem ez és nem amaz, nem az ember maga, nem is egyebek és nem valamennyinek az összege. A »Ki« a semleges, az ember (*das Man*). E fel nem tűnő mivoltában és megállapíthatatlanságában bontja ki az ember a maga diktatúráját. Elvezünk és kielégülünk, ahogy az ember élvez; úgy olvasunk, látunk és ítélnünk az irodalom és művészet dolgában, ahogy az ember lát és ítélt; de a »nagy sokaságtól« is úgy húzódunk vissza, ahogy az ember visszahúzódik; felháborítónak találjuk, amit az ember felháborítónak talál. Az ember, amely nem meghatározott és a minden, ámbár nem mint összeg, írja elő a minden napiság létezési módját... Mindenki a másik és senki sem önmaga. Az ember (*das Man*), akiivel feleletet kap az a kérdés, hogy *Ki* a minden napí lét alanya, az a senki (*das Niemand*), akinek minden létezése az egymás-között-való-létben mindenkor már kiszolgáltatta magát.

A minden napí egymás-között-való-lét megállapított létfellegzetességeiben — egymástól való távolság, átlagosság, nyilvánosság, léttchermentesítés és egymásra utaltság — rejlik a létezés legközelebbi ’állandósága’... Az ember az önállótlanág és nem sajátlagosság állapotában van.” (HEIDEGGER, Martin: *Sein und Zeit*. Halle, 1931. 127. p.)

szakadnia az együttléthől, az ember (das Man), a társadalmi lét világából és különállásában, magányosságában megvalósíthatja exisztenciáját. A különállás „a Daseint (létezést) a (mindennapiságba) hanyatlásból visszahozza és a sajátlagosságot (Eigentlichkeit) és nem-sajátlagosságot (Uneigentlichkeit) mint létének (Sein) lehetőségeit számára nyilvánvalóvá teszi”.⁹ Minthogy a társadalmi élet az exisztencia akadályozója, az egyén nem-sajátlagos voltát jelenti, így Heidegger a társadalmi viszonyokat szabályozó és az ember, az együttlét világában funkcionáló jogot is nem-sajátlagosnak, az emberi életet ellényegtelénítő jelenségek tekinti.

Ilasonló Jaspers álláspontja is. Az exisztencia — szerinte is — csak a magányosságban, az abszolút egyedüllelben, illetve a kommunikatióban¹⁰ valósulhat meg; „saját létemet az abszolút magányosságban hódítom meg”.¹¹ Jaspers ugyan ezen a téren kevésbé radikális, mint Heidegger, de a saját exisztenciája irányában élő embert ő is a magánélet útjára tereli. A társadalmi létet és viszonyokat, amelyeket Jaspers az ember naív Daseinjének tekint s a közösségen és tömegvilágban (Massen-Welt) való létnek nevez, mint az exisztencia megvalósítására alkalmatlanokat elutasítja. Ezért a társadalmi viszonyokat rendező jogot, amely a tömeglét nem-sajátlagosságában létezik, mechanikusnak és halottnak, nem-sajátlagosnak jelenti ki: „A jogtételek mintegy mechanikusak és halottak; ezek minden ugyanazt mondják és — ha betartják ezeket — a cselekvés kiszámíthatóságát jelentik.”¹² A jogtételek azért mechanikusak és halottak, mert az egyes exisztenciát és az egyes szituációt nem vesszik figyelembe, hanem azonos embereket és a cselekvés kiszámíthatóságát, valamint — minthogy mint tisztán objektívek az exisztencia feltétlen Sollenjét nem igénylik — az állam kényszerítő jellegét feltételezik.

Az orthodox exisztenciáfilozófia tehát az exisztencia és a társadalmi lét közötti szakadékból vezeti le az exisztencia és a jog idegenségét, a kettő közötti lényegre ható, áthidalhatatlan ellentétet. Ebben az alapvető exisztencialista téTELben az imperialista korszak filozófiájára általában jellemző tendencia nyer különös és kiélezett megfogalmazást: „átugrani a társadalmi viszonyokat, czecket másodrangú, lényegtelen, az ember lényegét egyáltalán nem, vagy legfeljebb felületesen érintő adottságoknak tekinteni”.¹³ Az exisztenciáfilozófia az ember lényegét a társadalmi viszonyokból kiszakított egyén exisztenciájában látja; gondolatrendszeré középpontjába a magányos, elszigetelt, elvont, történelemfeletti embert helyezi. Az exisztencializmus tehát kikiúszóból minden gazdasági, társadalmi és történelmi mozzanatot, új „robinsonádot” hoz létre. Márpedig Marx kimutatta, hogy az elszigetelt, önmagában élő, képzelt Robinsonként élő ember „a XVIII.-század képzelőerő nélküli kitalálásai közé tartozik”.¹⁴ Az exisztenciáfilozófia az imperializmus korában kifejlődő monopolkapitalista társadalmi viszonyok belső ellent-

⁹ HEIDEGGER, Sein und Zeit. Tübingen, 1949. 191. p.

¹⁰ Az exisztencialista kommunikatio, a „Te”-vel (Du) való viszony, amelyben az exisztencia szintén megvalósulhat, nem társadalmi vonatkozás, hanem olyan reláció, amely „két Selbst között mindenkor egyszerűségükben” jön létre. JASPER, Karl: Philosophie. Berlin, Göttingen, Heidelberg, 1948. 470. p.

¹¹ JASPER i. m. 345. p.

¹² Uo. 603. p.

¹³ LUKÁCS György: A polgári filozófia válsága. Bp. Hungária, 1949. 133. p.

¹⁴ MARX, Károly: Bevezetés a politikai gazdaságtan bírálatához. Bp. Szikra, 1951. 7. p.

mondásaiiból, a szocialista társadalom irányába mutató „következtetések levonását akként próbálja kikerülni, hogy az emberek minden közéleti tevékenységét »ontológiailag« diffámálja”.¹⁵ Az exisztenciálfilozófia a jogot azért tartja távol az exisztenciától, mert az imperialista korszak jogának vizsgálatából, lévén az társadalmi jelenség, akárcsak a monopolkapitalista társadalmi viszonyok elemzéséből, lehetetlen a fennálló kapitalista társadalmi rend belső ellentmondásosságát és válságjeleit eltüntetni. Az exisztenciálfilozófia tehát a figyelmet a gazdaságtól, a társadalomtól és a közélet kérdéseitől elvonatkoztatott, elszigetelt emberre, annak magányosságában megvalósuló exisztenciájára irányítja, a társadalmi viszonyok és jelenségek jelentőségét általában, következésképpen a jogét különösen jelentéktelennek, „nem-sajátlagossá” degradálja.

Míg az exisztenciálfilozófia ezt könnyű szerrel megteheti, addig az exisztencialista jogbólélelet számára, amelynek alapvető feladata éppen a jog vizsgálata, nem kis nehézséget jelent ennek az orthodox exisztencialista megállapításnak olyan átértelmezése és felhasználása, amely exisztencialista jogfilozófia létrehozását lehetővé teszi. Természetesen az exisztencializmusnak a burzsoá jogbóléleletben való megjelenését — mint arról lesz szó — meghatározott társadalmi-politikai célok és érdekek indokolják. Ezért az exisztencialista jogfilozófia megjelenése és az a törekvése, hogy az exisztencia és a jog között, az orthodox exisztencializmus által megállapított ellentétet áthidalja, nem az exisztenciálfilozófia megreformálására, esetleg társadalmibbá tételere, az exisztenciának a társadalmi viszonyokhoz közelítésére irányul, hanem a burzsoá jogfilozófia alapvető problémáinak, az imperialista jog lényegének és belső ellentmondásainak megmagyarázását és megoldását célozza. Az exisztencia és a jog ellentétét feloldani megkísérő jogfilozófiai próbálkozások lényeges és központi oka és problémája tehát nem általában filozófiai, hanem konkrétan jogfilozófiai természetű. Az exisztencialista jogfilozófia nem az exisztenciálfilozófia ontológiai vagy ismeretelméleti kérdésfeltevéseire keresi a választ, hanem problematikáját a modern kapitalista társadalom konkrét jogi válságából meríti s ezek elméleti megfogalmazása és megoldási kísérlete során fordul az exisztenciálfilozófia elméleti alapjaihoz.

Az exisztencialista jogfilozófiának azokból a kísérleteiből, amelyek az exisztencia és a jog között az orthodox exisztencializmus szerint fennálló ellentét megoldására irányulnak, kitűnik, hogy a jognak és az exisztenciának ez a közelítése és összhangba hozása lényegében kétféle módon történik; egyrészt az orthodox exisztencializmus által felfogott exisztencia olyan tendenciájú átértelmezésével, amely bizonyos társadalmi vonatkozásoknak az exisztencia számára való jelentőségét feltételezi; másrészt a jognak olyan exisztencialista magyarázatával, amely a jogot megfosztja minden társadalmi vonatkozásától, társadalmi lényegétől, azt exisztenciális módon szubjektivizálja és így az exisztencia számára elfogadhatóvá és jelentőssé teszi. Mindkét tendencia célja és feladata közös: az imperialista korszakban válságba jutott burzsoá jognak — mint a jognak általában — az új társadalmi-politikai helyzetnek és körülményeknek megfelelő magyarázata.

¹⁵ LUKÁCS: Az ész trónfosztása. Bp. Akadémiai Kiadó, 1954. 405. p. (Meg kell jegyezni, hogy Lukács György ebben a művében, a munka alapvető kérdésfeltevéséből következzen, elsősorban az exisztenciálfilozófia irracionalizmusát hangsúlyozza.)

E közös cél és feladat, amely a fennálló imperialista társadalmi-politikai viszonyokból ered, meghatározza, hogy e kétfajta tendencia együttesen és közösen lényegében a másodikként jelzett új exisztenciális jog létrehozására irányul. Az exisztenciális jog megteremtésének egyik útja az orthodox exisztenciálfilozófia alapvető kategoriájának, az exisztenciának társadalmi tendenciájú átértelmezése az exisztencialista jogfilozófiában bizonyos társadalmi vonatkozások az exisztencia számára fennálló jelentőségének hangsúlyozásával, valamint az ember *sajátlagos* társadalmi exisztenciájának létrehozásával történik. A jog valósága és az exisztencia megvalósulási tere között — mondja Fechner¹⁶ — nincs elválasztó szakadék; a kettő között elemi vonatkozások állnak fenn, ezek bensőleg áthatják egymást. Igaz, hogy az exisztencia ellenetében az ember (das Man) társadalmi körével. De az exisztencia a társadalmi életből való kiemelkedést jelenti, a társadalmi élet modifikációját és nem lehetséges tartósan a mindennap létezésen kívül, mert abból emelkedik ki, hogy mindig oda visszatérjen és onnan ismét az exisztenciához felemelkedjék. A létezés (Dasein) lehetséges exisztencia. Tehát az exisztencia és a társadalmi élet között bizonyos, nem jelentéktelen kapcsolat áll fenn. Ebből következik, hogy a jognak jelentősége van az exisztencia számára. A jog ugyanis védi és rendezi azt a területet, amelyben a Dasein mint lehetséges exisztencia kifejlődhet. A jognak tehát közvetett jelentősége van az exisztencia vonatkozásában azáltal, hogy az exisztencia kifejlődésének terében, az ember (das Man) világában rendezettséget biztosít.

Még tovább megy ennél Maihofer, aki a jog exisztencialista ontológiai megalapozása során — minthogy Heidegger szerint a társadalmi lét, az ember (das Man) világa és így az ebben létező jog a nem sajátlagosság bályegét viseli — arra kényszerül, hogy az exisztenciát a magányosság, az egyedül-lét, a magánélet területére szorító heideggeri ontológia határain átlépve, az individuális világ *Selbstseinje* mellett a társadalmi élet sajátlagos *Sein-jét*, az *Als-Sein* hozza létre. A *Selbstsein* létezésem (Dasein) megragadott egyedülisége és páratlanúsága. Olyan *Sein*, amelybe mint egyszeribe, megismételhetetlenbe és összehasonlíthatatlanba vetve vagyunk. A Dasein (létezés) lét a világban mint az exisztencia terében. A Dasein — Heidegger szerint — a világban-való-lét. Amikor a Dasein a világban külsőleg, a cselekvés útján manifesztálódik, akkor ezzel az objektivációval összehasonlíthatatlan és meghatározhatatlan *Selbstseinhez* jut, de ugyanakkor ezáltal mégis a világban másokkal hasonló helyzetbe kerül, amelyben egy új *Sein*, a Dasein léte a közösségi világban, az *Als-Sein* jön létre.¹⁷ Az egyén, amikor a heideggeri értelemben vett exisztenciáját megvalósítja, cselekvésével, döntésével (objektivációjával), mint társadalmi személy (Sozialperson) egy másik létet is megvalósít, nevezetesen mint férj és feleség, mint gyermek és szülő, mint tulajdonos és birtokos, mint eladó és vevő, mint polgár és szomszéd stb. cselekszik, azaz társadalmi exisztenciáját, *Als-Seinjét* teremti meg. „Az ember léte a világban nemesak a lét mint az összehasonlíthatatlanul egyedülálló *Selbst*, hanem épp annyira hasonló eredetű lét annak a másokkal összehasonlítható és másokhoz hasonló létnek, az *Als-Seinnek* — a létnek mint férj és feleség, mint szülők és gyermekek, mint tulajdonos és birtokos, mint eladó és bérző, mint polgár és szomszéd, mint

¹⁶ Ld. FECHNER: Naturrecht und Existenzphilosophie. 308. p.

¹⁷ Ld. MAIHOFER: Recht und Sein. 7., 73., 83., 95., 104—105. stb. p.

bizonyos meghatározott hivatalhoz, nemzetiségekhez, valláshoz »tartozó«, amely másokkal összehasonlítható és másuktól megkülönböztethető — a világból előtűnő vonatkozásaiban.”¹⁸

A társadalmi világ (*Sozialwelt*), ahol az egyén mint társadalmi személy Als-Seinjét, társadalmi exisztenciáját megvalósítja, a jog tere (*Rechtsraum*), a jogi világ (*Rechtswelt*). Maihofer tehát Heidegger ontológiából kiindulva, de annak lényegével és szellemével ellentétesen, az egyén tulajdonképpen exisztenciája mellett egy sajátlagos társadalmi exisztenciát teremt, a *Selbstsein* mellett az Als-Seint mint az emberi lét struktúráját meghatározó másik exisztenciát hoz létre, hogy ezáltal a jog exisztenciális ontológiáját megalapozhassa. Hogy az Als-Seinnek ez a társadalmi világa azután a jognak milyen megalapozásához és felfogásához vezet, azt a továbbiakban még részletesebben tárgyaljuk.

Az exisztenciának az exisztenciális jog megeremtését célzó erre az átértelmezésére, az exisztenciának bizonyos társadalmi relációkhoz való közelítésére (Fechner), illetve meghatározott, sajátlagos társadalmi exisztencia (Maihofer: Als-Sein) megalapozására irányuló kísérletek azonban semmit sem változtatnak az exisztenciáfilozófiának a gazdasági, társadalmi viszonyoktól, a közélettől elvonatkoztató, az ember elszigetelt magányába, a magánélet útjaira terelő jellegén. Mert, ha az exisztencialista jogfilozófia megalapozása során — hogy a jognak az exisztenciáfilozófiában teret nyissanak — beszélnek is társadalmi viszonyokról és vonatkozásokról, amelyeknek állítólag exisztenciális jelentőségük van, akkor is a társadalmi relációkat szubjektív idealista módon képzelt alanyok képzelt cselekvéseinek fogva fel,¹⁹ a szubjektum, a tudati jelenségek körén belül maradnak, nem tárvák fel a társadalmi viszonyok lényegét, nem vonják az exisztencia szférájába a valóságos társadalmi, gazdasági viszonyokat, hanem gondolatilag olyan absztrakt relációkat konstruálnak, amelyek szubjektív elvontságukban minden konkrét meghatározást nélkülvizenek. Ezek az exisztencialista jogfilozófiai kísérletek nem képesek és nem is akarják a társadalmi viszonyok lényegét, osztálytartalmát s a végső fokon meghatározó gazdasági viszonyok jelentőségét objektív valóságukban megragadni. Egészen nyilvánvaló ez még olyan törekvéseknel is, amelyek — az exisztencialista jogfilozófiai irodalom megítélése szerint²⁰ — még a legmesszebb távolodnak az orthodox exisztencialista felfogástól és az ember társadalmi exisztenciáját, ún. Als-Seinjét feltételezik. Hiszen Maihofer is, amikor a heideggeri értelemben vett exisztencia mellett létrehozza az ember sajátlagos társadalmi exisztenciáját, az Als-Seint, nem tesz mást, mint hosszas izzadságos gondolati erőfeszítés eredményeként a Heidegger filozófiájában nem-sajátlagosnak meghatározott, az ember (*das Man*) körébe tartozó relációkat sajátlagosaknak nyilvánítja, hogy a jog számára exisztenciális teret biztosítson. De mint Heideggernél, Maihofernél is a sajátlagos és nem-sajátlagos ugyanazon a szubjektumon belül jelentkezik. A sajátlagos és nem-sajátlagos nem a szubjektum és az objektum viszonya. A sajátlagos a szubjektivitásnak állítólag mélyebb rétegét jelenti. Így Maihofer az orthodox exisztencializmus szempontjából lehet, hogy átlépi az individuális világ határait, a valóságban azonban nem; sőt, azáltal, hogy bizonyos relációkat — amelyek Heideggernél mint

¹⁸ Uo. 114. p.

¹⁹ MARX—ENGELS: A német ideológia. Bp. Szikra, 1952. 10. p.

²⁰ Ld. THYSSEN: Zur Rechtsphilosophie des Als-Seins. 88—96. p.

nem sajátlagosak álobjektivitásként jelennek meg — sajátlagosnak jelent ki, ezeket még nyíltabban és fokozatabban szubjektivizálja.

Az exisztencia és a jog összhangba hozásának másik útja, és az exisztencialista jogfilozófia célja — mint arról szó volt — a jog exisztencialista magyarázata. A jog exisztenciális megalapozásának és magyarázatának folyamatában az első mozzanat a jogot normának tartó jogfilozófiai koncepciók bírálata útján²¹ a jogi normáknak a jogból való kirekesztése, a jog normatív jellegének tagadása.

A jogi normáknak a jogból való száműzése

Az exisztencialista jogfilozófiának a jogi normák elleni támadása az exisztenciálfilozófia szubjektív idealista, irrationális ismeretelmélete és szituáció-koncepciója alapján megy végbe. Az exisztencializmus a racionális fogalmi megismerés megsemmisítésére irányuló érvelése során a diszkurzív, metafizikus gondolkodás és a dialektikus ellentmondásokkal telített, dinamikusan változó valóság ellentéből indul ki. Minthogy a valóság dinamikusan változó, állandó, eleven mozgásban és fejlődésben van, míg a fogalmak által ezzel szemben nyugalom és rend jön gondolkodásunkba és életünkbe, hitünkbe, a tudományba és a jogba, ezért a fogalmak nem alkalmasak arra, hogy ezt az állandóan változó és fejlődő, eleven valóságot megragadják. „Általában a logikai gondolkodás statikus világképet feltételez, ami a dinamikus valóságnak nem felel meg.”²² Abból a valóságos tényből és helyes megállapításból, hogy a fogalomban van bizonyos merevség, nyugalom, tartósság, állandóság a szakadatlanul változó és fejlődő dinamikus valósággal szemben, valamint hogy a diszkurzív, metafizikus gondolkodás nem képes ezt a nyugtalan, örökké mozgó valóságot megragadni, az exisztencializmus nemhogy a dialektikus fogalomalkotáshoz jutna el, hanem ellenkezőleg, a dialektikus materialista ismeretelmélet előtt az ajtót becsapva, arra a következetettsére jut, hogy a dinamikus valóság a racionális fogalmi gondolkodás számára megismerhetetlen, ezt ésszerű gondolkodás útján egyáltalán nem ragadhatjuk meg, csak exisztenciális módon átélnihetjük. Az exisztencialista filozófia és jogelmélet tehát tagadja a racionális megismerés lehetőségét, általában a valóság megismerhetetlenségét és előre nem láthatóságát állítja, kétségesessé téve ezáltal minden tudomány, következésképpen a jogtudomány léttét és az irrationális, intuitív megismerés talajára helyezkedik. Hogy itt is — mint az irrationális filozófiánál általában — egy valódi dialektikus ellentmondásnak abszolútta való felfújásáról, az értelemszerű megismerés korlátainak, a megismerésnek általában korlátaivalá merevítéséről s ekként a probléma észfelettivé, irrationálissá mitizálásáról van szó, nyilvánvaló.²³

²¹ Cohn könyvének pl. nyíltan bevallott és hirdetett célja az ún. Begriffsjurisprudenz megsemmisítése és felváltása az exisztencialista jogtudománnyal. De Cohn a Begriffs-jurisprudenzben nem a burzso i jogfilozófiának ezzel az elnevezéssel jelölt, meghatározott irányát érti, hanem minden eddigi olyan jogfilozófiát, beleértve a marxista jogelméletet is, amely a jog lényegét a racionális fogalmi gondolkodás útján próbálja megragadni s a jogot mint normát, magatartási szabályt fogja fel. Az ekképp felfogott Begriffsjurisprudenz bűne tehát a racionális fogalmi gondolkodás és a jognak normaként való fel fogása. Cohn munkájának jelentős részében arra törekzik, hogy az eddigi jogfilozófia e két alapvető tételenek téves voltát és tarthatatlanságát kimutassa.

²² COHN i. m. 21. p.

²³ Ld. LUKÁCS i. m. 75. p.

A logika fogalmai és az ésszerű gondolkodás elleni támadás másik módja az objektív idealizmus, különösen Platon és Hegel filozófiájának bírálata és meghaladása örvén történik. Az exisztenciálfilozófia elutasítja az objektív idealista elméleteknek azt az alapvető tételeit, amely szerint az a priori „fogalom” és „eszme” megelőzi a valóságot s nem a fogalmat vezetik le a valóságból, hanem fordítva, a valóság csak a fogalom megvalósulása. „A fogalmi gondolkodás a *Dasein* súlypontját, az igazit és valóságost a fogalomban, a »lényegben«, a normában keresi, míg az egyes tárgyakat, a konkrét helyzeteket csak mint múlt, meglehetősen közömbös példákatt fogja fel, amelyek az alapot képező elveket vagy fogalmakat mindenig csak megközelítően valósítják meg.”²⁴ Az exisztencializmus az objektív idealista filozófiának ezt a helytelen és a valóságos összefüggésekkel szemben álló megállapítását és alapvető gondolatát abszolutizálva, érvényességi körét jogtalanul és megengedhetetlenül a racionális fogalmi gondolkodásra általában kiterjesztve, minden racionális gondolkodást és megismerést elmarasztal és mindenféle fogalmat száműz a gondolkodásból.

De ezen túlmenően — az exisztencialista ismeretelmélet szerint — a racionális fogalmi megismerés akkor is lehetetlen és tarthatatlan, ha mint a dialektikus materializmus teszi, azt feltételezzük, hogy „ismereteink ugyanazokat a törvényeket követik, mint a dolgok lefolyása”²⁵ Cohn a megismerésnek ezt a módját szociológiai és etikai szempontok miatt kifogásolja és veti el. „Az elmélet lehetővé teszi, hogy uraljuk a valóságot. Ezért az egyén és a szabadság csekély értékelése. Előre tudjuk, hogy a fejlődés milyen irányban halad és ezért nyugodtan figyelmen kívül hagyhatjuk, amit az egyes polgárok akarnak vagy hiszik, hogy akarják.”²⁶ A marxista ismeretelméletnek ez a vulgarizálása és a dialektikus materializmus elméletével szembeni ez az ellenvetés nem újkeletű a burzsoá filozófiában. A marxizmus csaknem minden polgári bírálója, a dialektikus materializmus álláspontját vulgarizálva, azzal vádolja a marxizmust, hogy a szubjektumnak, az egyén szabadságának és az individuális eselekvésnek jelentőségét lebeesiüli, nem értékeli kellőképpen. Cohn is e kritikusok sorában áll és elfordítja, meghamisítja a marxizmus fell fogását, amely kezdettől fogva mindenhangsúlyozta, hogy az emberek maguk csinálják történelmüköt mind a magán-, mind a közéletben. Itt tehát Cohn a marxizmusnak tulajdonított lhibás elméleti téTEL bírálatával igyekszik általában a racionális megismerés elleni támadást megalapozni.

A racionális megismerés és gondolkodás megsemmisítésére irányuló okfejtések — mind a diszkurzív gondolkodás és a dinamikus valóság dialektikus ellentmondásának abszolutizálása, mind az objektív idealista „fogalom”-kultusz megengedhetetlen általánosítása — az objektív valóság megismerése egyetlen módjának, a dialektikus materializmus visszatükrözési elméletének elvetéséről tanúskodik. Ez az exisztenciálfilozófia ismeretelméletének általános gyengesége. A dialektikus materializmus visszatükrözési elméletével szemben felhozott kifogások célt tévesztettek és hatástalanok. A dialektikus materialista visszatükrözési elmélet szerint ugyanis a dolgok objektív dialektikája a fogalmak dialektikájában adekvát módon visszatükröződik, azaz az ésszerű emberi gondokodás képes az ellentmondásokkal telt, állandóan változó-

²⁴ COHN i. m. 13. p.

²⁵ Uo. 18. p.

²⁶ Uo. 18. p.

és fejlődő, örökké mozgó valóságot megismerni és dialektikus fogalmakban kifejezni. Az eleven dialektikájú valóságnak a racionális fogalmi megismerésben való ez a tükrözödése pedig materialista módon történik, a valóság megelőzi a fogalmat, a fogalom a valóság kifejezése és nincs feltételezve és megengedve semmiféle a priori, a valóságot teremtő „eszmé” vagy „fogalom”.

Az exisztencialista jogfilozófia az exisztencializmus ismeretelméletének a racionális fogalmi gondolkodás megsemmisítésére irányuló kísérleteit — többek között arra használja fel, hogy a jogi normákat a jogból kirekessze és száműzze. Ennek érdekében — ebben is követve a modern irracionalista filozófusok, így az exisztencialista gondolkodók jól bevált módszerét — nem riad vissza a formális logika alapvető tételeinek megsértésétől és a hamis azonosítás — a modern burzsoá gondolkodásban oly elterjedt fogásának — alkalmazásához folyamodik. E módszer segítségével a fogalmat és normát helytelenül és megengedhetetlenül azonosítják egymással. A norma és a fogalom hamis azonosítására azért van szükség, hogy ezáltal megteremtsék az alapot a normáknak a jogból való kirekesztése számára. Míg ugyanis az exisztencialista filozófia és jogelmélet a racionális fogalmi gondolkodás elleni támadás során a fogalmat mint hasznavezetettlent az exisztencialista ismeretelmélethől és jogfilozófiából felesleges ballaszként kivetik, addig a norma és a fogalom hamis azonosításával arra a következtetésre jutnak, hogy amint nincs szükség fogalomra, épp úgy az ezzel azonos norma is felesleges a jogfilozófiában. Hogy a norma és a fogalom hamis azonosítása segítségével a normát a jogból mint lényegtelent száműzzék, az ismeretelméleti megalapozásnál felhasznált érvekhez fordulnak.

Így jogosan bírálva azokat az idealista, elsősorban objektív idealista jogfilozófiákat, amelyek a jogot egy a priori, elképzelt eszméből, fogalomból vagy normából vezetik le, arra a következtetésre jutnak, hogy a normát általában nem lehet a jog főrásaként és lényegéket felfogni. Az idealista módon felfogott, a priori normák elvetésével egyúttal a jogból mindenféle normát és jogszabályt kirekesztenek. A régi Begriffsjurisprudenz — mondja Cohn²⁷ — a normából, a fogalomból vezeti le a jogot, holott ez fordítva van. Cohn a tényállás és a norma viszonyát a valóság és a fogalom viszonyaként fogja fel. Miután ezt a hamis tételet felállította, hozzáfog annak a kimutatásához, hogy miként a fogalom nem tudja megragadni az állandóan változó és dinamikusan mozgó valóságot, ugyanúgy az absztrakt, általános magatartási szabály, a norma sem fejezheti ki és foghatja át az egyedi, individuális sajátosságokkal rendelkező, mindig új és aktuális, egyszeri és meg nem ismétlődő egyes eseteket, az ún. „valóságos” jogot. Cohn a normát a fogalommal azonosítva, azt állítja, hogy a norma mellett vagy pontosabban a normát megelőzve, létezik az igazi, „valóságos” jog, amelyet a normának, mint a fogalommak a valóságot, kellene kifejeznie, de erre a norma általános, absztrakt jellegénél fogva nem képes, mert a valóságos jog mindig új, egyedi, esetleges, individuális, egyszeri. Miután a tényállás és a norma viszonyát hamis analógiával mint a valóság és a fogalom relációját feltételezi, a normát azért rekeszti ki a jog köréből, mert az épp úgy, mint a fogalom absztrakt és általános jellegénél fogva nem tudja a konkrét, egyedi, esetleges, individuális sajátosságokkal rendelkező, dinamikus mozgásban levő jogi valóságot megragadni.

²⁷ Ld. uo. 10., 12., 18—19., 35. p. stb.

Ezzel Cohnak a jogi normák elleni küzdelme az exisztencialista jogfilozófiában található azokba a felfogásokba torkollik, amelyek a normát főleg a szituáció exisztencialista elmélete szempontjából és alapján száműzik a jogból. Cohn az exisztencialista szituáció-elméletet arra használja fel, hogy a jogi normáknak a jogalkalmazás szempontjából való vizsgálata során az absztrakt, általános normáknak és a konkrét, egyedi esetnek — szerinte — antimónikus ellentmondását még jobban kimutassa és ezáltal a normák jogi jelentőségét teljesen megsemmisítse. A norma általános, a jogi konfliktus konkrét, egyedi „... nincs két teljesen azonos szituáció, e körülmények mellett teljesen lehetetlen, hogy általános normákat vagy szabályokat alkalmazzanak, a »helyes« megoldás kétségkívül más kell hogy legyen, mint a törvényben előírt.”²⁸ Ezért a jogalkalmazásnál a normából sohasem vonható le a konkrét jogesetet megoldó döntés. Az általános, absztrakt normák sohasem foghatják át az előre nem látható, minden új és állandóan változó esetek individuális sajátosságait. Így konfliktus támad az általános norma és a konkrét jogeset között, amit a Begriffsjurisprudenz erőszakolt interpretációs tevékenységgel igyekszik áthidalni. „A törvény, a konstrukció, a fikció általánosított konkrét szituációk, és ezért a jogi metódus egészben egyszerűen abból áll, hogy az új esetet minden zavaró különösséggel és konkrét sajátosság megszüntetésével úgy készítik el, hogy az valamely »érdektelen«, felületes szemlélet számára ugyanannak az esetnek tűnhet, mint amelyet a törvény tartalmaz.”²⁹ A jogalkalmazásnál eltekintenek a konkrét eset sajátosságaitól, holott a konkrét szituációk különböznek egymástól és ezért azonos módon nem oldhatók meg.³⁰ A normáknak a jogalkalmazás folyamatában való vizsgálata tehát azt mutatja, hogy az általános, absztrakt normák alapján nem lehet a konkrét, egyedi jogeseteket eldönteni. A jogalkalmazás elemzése is igazolja az általános norma és az individuális, egyedi eset között fennálló megoldhatatlan ellentétet, ami egyben újabb érvül és alapul szolgál Cohn számára, hogy a normát a jogból kirekessze és a Begriffsjurisprudenz jogfelfogásának tarthatatlanságát kimutassa.

Míg Cohn és Fechner a normákat nyíltan száműzik a jogból és a jogi normák létezésének jogosultságát határozottan tagadják, addig Thyssen és Maihofer — szintén az exisztencialista ismeretlmezettsére és szituáció-koncepcióra támaszkodva — ezt kevésbé radikálisan, burkolatban és leplezettebb formában hajtják végre. Thyssen Jaspersnak állítólag a szubjektum és objektum ellentéte fölé emelkedő filozófiai koncepcióját használja fel a jogi normák elleni támadása során.³¹ Thyssen szerint az állam és jogrend objektivitása olyan jelenségvilág, amelyben az exisztencia megvalósul és amelyben annak elnie kell. Ebből következik, hogy a normák világának az exisztencia számára jelentősége van. A kérdés esak az, hogy az egyes szubjektumot mennyiben

²⁸ Uo. 101. p.

²⁹ Uo. 103. p.

³⁰ Lényegében ezt vallja Fechner is: „Az exisztenciáfilozófia — ehhez ragaszkodni kell — tagadja zsinormáérték létezését és ezáltal a döntést teljesen az ember szabadságába helyezi, amelynek Daseinje magából kell hogy alakuljon, mert ezen kívül és felül semmiféle irányító eszmék nincsenek.” (FECHNER: Rechtsphilosophie. 253. p.) „A mértéket nem lehet minden jövőbeni döntés számára biztosan és egyértelműen elkészíteni. Mindig újra szituációk jönnek létre, amelyek új, az előző döntéshez hozzá nem igazítatható döntéseket igényelnek.” (FECHNER i. m. 257. p.)

³¹ Ld. THYSSEN: Staat und Recht in der Existenzphilosophie. 6—13. p.

kötik ezek a normák? Az alternatíva a következő: vagy az exisztenciát kell alávetni az általános normának, de akkor az exisztenciát többé nem lehet végzőnek és feltétlennek tekinteni, vagy pedig a normák nem kötelezők, hanem az exisztencia szubjektivitásának vannak alárendelve. Jaspers szerint az exisztencia sem a csak-szubjektívben, azaz a tárgy nélküli érzésben és átélésben, sem a csak-objektívben, azaz a tárgyi világban, az észleletheben megjelenő valóságban, nem valósulhat meg. Az exisztencia a szubjektív és objektív feszültségében, a kettőben együtt él: itt a szubjektivitás és objektivitás pólusai között feloldhatatlan feszültség áll fenn. A normák vonatkozásában — mondja Jaspers — ez a két pólus közötti feszültség úgy jelentkezik, hogy egyrészt a pusztta szubjektivitás magatartást keres az objektív érvényesben, mert enélkül esetleges hangulatokba és indulatokba hullana szét; másrészt az objektív, a normatív világ halott lenne, ha a szubjektív megragadáson és állásfoglaláson keresztül nem válna élővé. Mindkét oldal egymásba játszó egésze akkor nyeri el teljes mélységét, ha exisztenciálisan, a végző kezdetből a normák objektivitásához tartom magam, ha a szabadságban magamat választom, amely nem egyéni önkényt jelent, hanem azt, hogy a normák objektivitását az exisztenciális döntésben figyelembe veszem és feldolgozom.

A normák csak az exisztenciális elsajátításban válnak feltétlen Sollenné. Lényegében tehát Jaspersnál az objektivitás és szubjektivitás közötti feszültség a normák vonatkozásában az említett alternatíva második változata szerint „mélyül el”, nevezetesen a normákat az exisztencia szubjektivitásának veti alá.³²

Thyssen a szubjektum és objektum között — Jaspers szerint — fennálló feszültséget a jogi normák és az egyén közötti viszonyra is átvizsi; az objektív jogi normák — szerinte — akkor nyernek sajátlagos exisztenciális léletet, ha azokat a konkrét szituációban exisztenciális módon megragadjuk, ami annyit jelent, hogy a jogi normákat az exisztencia abszolút döntésébe vonva, annak feltétlensége alá helyezzük. Thyssen tehát a jogi normákat azáltal semmisít meg, hogy érvényességüket az exisztencia, az egyén döntésétől teszi függővé. Thyssen a jogi normáakra is kiterjeszti azt az exisztenciális tételel, hogy „... a normák csak azáltal válnak feltétlenül érvényessé, ha a személyiség végző döntésében elisméri azokat”.³³ Thyssen a jogi normák létezését és jelentőségüket ugyan nyíltan nem tagadja, de közvetve, azáltal, hogy az objektív jogi normák érvényességét a konkrét szituációba kerülő egyén dönti el, a jogi normákat megengedhetetlenül olyan mértékben szubjektivizálja, hogy a jogi norma tulajdonképpen jelentőséget és érvényét veszti.³⁴

Az exisztencialista jogfilozófiának a jogi normákkal szemben felhozott érvei egyáltalán nem meggyőzők és csak a felületes szemléltő tévesztik meg

³² Ld. uo. 8. p.

³³ Uo. 10. p.

³⁴ Hasonló nézeteket vall a jogi normákat illetően Maihofer is. Maihofer szerint a törvény minden absztrakt jogtétele nem más, mint megoldási javaslat a konkrét jogi tényállás ténybelileg helyes és emberileg igazságos megitélése számára. A törvény és a jog csak abban az esetben kötik a bírót, ha az absztrakt jogtételek szerint előírt Sollen a konkrét tényállásban a „dolog természetéből” (a társadalmi szerepről és helyzetből) követelt Sollennal megegyezik. Ahol a „dolog természetéből” előálló Sollen ellentmond a fennálló jogi normának, ott az előbbit kell alkalmazni. (Ld. MAIHOFER: Die Natur der Sache. 172—174. p.)

az igazság látszatával. Közelebbről megvizsgálva kitűnik, hogy a jogi normának az exisztencialista jogfilozófia által való elvetését az objektív tények és viszonyok egyáltalán nem igazolják. Az egyik kifogás, hogy nincsenek a priori, elköpzelt normák, amelyekből a jog levezethető, helyénvaló és jogosult azokat az idealista, elsősorban objektív idealista jogfilozófusokat illetően, akik valóban feltételeznek ilyen ideális, a priori normát vagy eszmét, amely a jognak alapját jelenti. De az objektív idealizmus hibás szemléletéből fakadó jogsfogás találó bírálatát arra felhasználni, hogy ezáltal a jogban mindenféle norma léttét tagadjuk, megengedhetetlen és helytelen. Márpedig Cohn ezt a módszert követi; az a priori, elköpzelt jogi normák tarthatatlanságából azt a következetést vonja le, hogy a normát általában nem lehet a jog forrásaként felfogni, és az idealista módon felfogott jogi normák elvetésével egyúttal a jogból mindenféle normát és magatartási szabályt kirekeszt. Itt egy meghatározott, valóban hibás idealista normafogás elleni jogosult kifogását megengedhetetlenül érvényességi körén túlfeszítí, olyképpen abszolutizálja, hogy ezáltal arra a helytelen következetésre jut, hogy a jogi normának általában nincs helye és szerepe a jogban.

Cohn az objektív idealista normafogással szembeni bírálatából még egy helytelen elméleti következetést von le. A régi Begriffsjurisprudenz — mondja Cohn — a normából, a fogalomból vezeti le a jogot, tehát a fogalom, a norma megelőzi a tényeket, a valóságot, holott ez a valóságban másképpen van. A norma és a valóság viszonyát illetően Cohn felfogása és ellenvetése két szempontból is hibás. Helytelen annyiban, hogy az objektív idealista normafogás hibás szemléletét, amely szerint a norma megelőzi a valóságot, megengedhetetlenül úgy általánosítja, hogy a norma és a valóság kapcsolatában minden ilyen idealista módon felfogott relációt feltételez. Kifogása pozitív részében viszont azt állítja, hogy a norma s a tények viszonyának olyannak kell lennie, mint a fogalom és a valóság kapcsolatának, azaz a normának, mint a fogalommak a jogi valóságot kell kifejeznie. S bár itt egy valóságos összefüggésről van szó, arról, hogy a valóság, a tények valóban megelőzik a fogalmat, ezt a jogra, pontosabban a jogi normára vonatkoztatva ismeretelméleti és ontológiai kérdéseket zavar össze, mert a tény és a norma viszonyát is a tény és a fogalom viszonyának fogja fel. A jogi norma és a jogi konfliktus, a jogszabályok és a tényállás viszonya ugyanis nem a fogalom és a valóság relációja. Igaz, hogy a priori, idealista módon felfogott normák nincsenek, de az is igaz, hogy a jogi normák, a termelési viszonyok által való meghatározottságukban nem a valóságnak a fogalomban való logikai visszatükröződését jelentik. Az állam a tényleges társadalmi viszonyoknak és szükségleteknek, az uralkodó osztály érdekeinek megfelelően, az objektív társadalmi törvényszerűségek ismerete alapján és ezek figyelembevételével szabályozza az emberek magatartását a társadalmi viszonyokban azáltal, hogy állami kényszerrel biztosított parancsokat, normákat, jogszabályokat hozzá ki, amelyek az állam által megkövetelt magatartás körülírását tartalmazzák. A társadalom tagjai önként vagy állami kényszer hatására követik a normák előírásait, jog szerű eselkedeteket végeznek s az esetleg előálló konfliktusokat, melyek valamely konkrét magatartás és a fennálló normák között keletkeznek. E normák előírásainak megfelelően rendezik. A konkrét társadalmi viszonyok mindenekelőtt a termelési viszonyok, valóban bizonyos vonatkozásban elsődlegesek, meghatározóak a jogi normák szempontjából, s ez a meghatározottság logikai, fogalmi, racionális gondolkodás és megismerés útján fejeződik ki, de

ez mégsem jelenti a jogi normának a fogalommal való azonosítását, mert a jogi norma, jóllehet racionális úton jön létre, nem tisztán fogalmi, logikai visszatükröződés, hanem sajátos jogi visszatükröződés, kifejeződés, amelynek specifikus lényeges vonását éppen a normativitás jelenti. A valóságos társadalmi viszonyok meghatározó jellege és tartalma a jogalkotás folyamatában magatartási szabály formájában, normaként fejeződik ki. A jogszabály — eltérően pl. a tudományos meghatározásuktól és kategóriáktól, amelyek az adott társadalmi reláció lényeges vonásait logikai formákban tükrözik — a szóban forgó társadalmi viszonyok tipikus vonásai alapján azt mondja meg, hogy az állam ezekben a relációkban milyen magatartást követel és vár el az állam-polgároktól. Itt tehát egy ismeretelméleti téTEL helytelen alkalmazásáról, egy ontológiai kérdésre való önkényes vonatkoztatásáról van szó; nevezetesen, a jog megismerése valóban fogalmi, logikai úton a jognak (a jogi normáknak) a tudatban való visszatükröződése útján történik — ez az ismeretelméleti kérdés; a másik probléma, amelyre Cohn az előbb említett ismeretelméleti téTEL alkalmazza az, hogy miképpen jön létre és mit fejez ki a jog — ez a folyamat pedig más, mint ahogy azt az exisztencialista jogfilozófia kifejtí, azaz nem a fogalmi visszatükröződésnek említett folyamata.

Az exisztencialista jogfilozófiának a jogi norma és általában a normák elleni támadása során gyakran használt érve az, hogy az absztrakt norma általánossága és a konkrét jogeset egyedisége között olyan megoldhatatlan ellentét van, amely a normának a jogesetre való alkalmazását lehetetlenne teszi, miért is a normát a jog fogalmából ki kell rekeszteni. Az exisztencialista jogfilozófiának ezt az ellenvetést azonban az objektív tények nem támogatják. Az exisztencialista jogfilozófia, mint általában, ezúttal is egy dialektikus ellentmondásba ütközik, ezt abszolutizálja, antinómiaként, megoldhatatlan ellentmondásként állítja be és ebből helytelen megállapításokra következtet. A norma és a jogeset viszonyának a jogalkalmazás folyamatában való vizsgálata során az egyes és az általános dialektikus ellentmondássossága válik Cohn számára megoldhatatlan, antinómikus ellentétté. Cohn nem tudja belátni, hogy az egyes és az általános, az általános jogi norma és az egyedi, individuális jogeset ellentmondásossága nem olyan ellentét, amely kizárra az általánosnak az egyesre vonatkoztatását. Az általános jogi normát és az egyedi esetet merevén elválasztva, a konkrét jogeset egyedi, az általános körén kívül eső, esetleges, véletlen sajátosságainak lényeges jelentőséget tulajdonítva, nem tudja megérteni, hogy az egyes, a különös és az általános átmennek egymásba, hogy „az általános csak az egyesben, az egyes által létezik”, hogy „minden egyes (így vagy amúgy) általános”, hogy „ minden általános az egyesnek (részcseskéje vagy oldala vagy lényege)”.³⁵ Ezért Cohn az általános normának a konkrét egyedi jogesetre való alkalmazását lehetetlennek tartja, s ebből azt a helytelen következtetést vonja le, hogy a jogalkalmazás folyamata is azt bizonyítja, hogy a jogban normára semmi szükség nincsen.

Az egyes, különös és általános, az absztrakt és konkrét a jogalkotás és jogalkalmazás folyamatában megnyilvánuló bonyolult dialektikájának tagadása e dialektikus összefüggések, e jelenségek dialektikus egységének és ellen-tétességének metafizikus megmérévítése, illetve fel nem ismerése, valamint e relációk egyes mozzanatainak abszolutizálása jellemzi azt az exisztencialista jogfilozófiai koncepciót is, amely a jogi normák megsemmisítésére irányuló

³⁵ LENIN, V. I.: Filozófiai füzetek. Bp. Szikra, 1954. 341. p.

támadását kevésbé nyíltan, burkolatból és leplezettebb módon hajtja végre. Thyssen, Jaspers filozófiájára támaszkodva, a jogi normákat lényegében megfosztja értelmüktől, szerepükét és jelentőségüket alapjában jelentéktelennek degradálja, amikor érvényességiuket az exisztenciális átléstől, a személyiséget konkrét egyedi döntéstől teszi függővé. Ezzel a jogszabályt lényeges vonásától, fogalmi elemétől, absztrakt általánosságától fosztja meg, megengedhetetlenül individualizálja, egyediesíti és irracionális módon szubjektivizálja.

A marxista jogelmélet arra törekszik, hogy feltárja a jogi normák vonatkozásában a jogalkotás és a jogalkalmazás folyamatát illetően az egyes, a különös és az általános, az absztrakt és a konkrét dialektikus egységét és ellentmondásosságát. A jogi normák keletkezésében és alkalmazásában az egyes és az általános, az absztrakt és a konkrét a legkülönfélébb bonyolult relációkban jelentkeznek. Az összefüggéseknek ezt a komplikáltságát használja fel az exisztencialista jogfilozófia arra, hogy az exisztenciálfilozófia alapfel-fogására támaszkodva, a valóságos viszonyokat helytelenül tükröz, olyan torz tételeket állítson fel, amelyek a jogi normák szerepét és jelentőségét a jogban csaknem a nullára redukálják. Az exisztencialista jogelmélet az egyesnek, az egyedinek a jogalkotás és a jogalkalmazás folyamatában betöltött helyét és szerepét a jogi normák vonatkozásában ezek absztrakt általánosságáraovására eltúlozza és abszolutizálja. A jogalkotás folyamatában, többek között, mind a szabályozandó meghatározott társadalmi viszonyfajta, mind a jogszabályban kifejeződő osztályakarat bizonyos egyedi társadalmi esetek, relációk és helyzetek, valamint az uralkodó osztály egyes tagjai individuális akaratának általánosítása útján jönnek létre. Az így kialakult jogi norma a társadalom tagjainak széles körére vagy mindenkiére nézve érvényes a maga általános megfogalmazásában, absztrakt általánosságában. A jogszabályok absztrakt általánossága a jogalkalmazás folyamatában az egyes esetek előtöntésénél konkretizálódik és individualizálódik. A jogalkotás és a jogalkalmazás menetében tehát több vonatkozásban is kimutathatóan az egyestől, a konkréttől az absztrakt hoz, az általánoshoz és onnan ismét vissza az egyedihez, a konkréthez vezető társadalmi mozgás játszódik le. De ezekben az összefüggésekben mind az egyesek és általánosnak, mind a konkrétnak és absztraktnak jól meghatározott helyük és jelentőségeük van. Az exisztencialista jogfilozófia az egyesnek, különösnek és általánosnak, a konkrétnak és absztraktnak a jogalkotás folyamatában megmutatkozó dialektikáját figyelmen kívül hagyva, ezeket a relációkat csak a jogalkalmazásban vizsgálja, azaz csak az absztrakt általános jogi normának a jogalkalmazásban végbenemő konkretizálódását és individualizálódását. Nemesak azáltal zárja el azonban a jogi normák helyes megértéséhez vezető utat, hogy a jogalkotási folyamat dialektikájának vizsgálatát mellőzi, hanem ezt még azzal tetézi, hogy az általánosnak és egyesnek, az absztraktnak és konkrétnak a jogalkalmazásban megnyilvánuló dialektikus kapcsolatát és mozgását eltorzítja.

Az exisztencialista jogfilozófia az egyesek, az egyedinek, az individuális sajátosságoknak a jogalkalmazás során jelentkező szerepét és jelentőségét ugyanis eltúlozza és az absztrakt általános norma rovására abszolutizálja. Nem az előforduló egyes, egyedi, konkrét esetet rendeli alá az általános jogi normának, hanem fordítva, az absztrakt általános norma érvényességét az egyedi, konkrét döntéstől teszi függővé. Ezáltal a jogszabály absztrakt általánosságát és értelmét megszünteti és a konkrét egyedi döntést jelenti ki az exisztenciálisan élővé tett jogi normának. S bár igaz, hogy a jogalkalmazás

során az absztrakt általános jogi norma konkretizálódása és individualizálódása megy végbe, ez azonban a már létrejött és érvényes jogszabály konkretizálódását jelenti, s így annak érvényessége egyáltalán nem függ a konkrét egyedi döntéstől. Itt a jogalkalmazás folyamatában jelentkező, meghatározott jelentőséget és szerepet betöltő egyediségnak és konkrétságnak a jogalkotáshban, a jogi norma keletkezésében tulajdonítanak helytelenül és megengedhetetlenül a jogi norma létét és érvényességét meghatározó szerepet és jelentőséget. Egyrészt tehát a jogalkalmazásban megnyilvánuló egyediségnak és konkrétságnak az összefüggésekben elfoglalt valóságos helyzetét és szerepét eltorzítják és abszolutizálják, másrészt a jogalkalmazás menetében jelentkező mozzanatoknak jogalkotási, a jogi norma érvényességét meghatározó jelleget kölcsönöznek, hogy ezáltal a jogi normákat megsemmisítsék, a jogból kirekessék, szerepüket és jelentőségüket a minimálisra csökkentsék.

A jog exisztencialista fel fogása : az exisztenciális természetjog

Az exisztencialista jogfilozófia tehát a jogi normák létét, szerepét és jelentőségét tagadja vagy legalábbis jelentéktelennek tünteti fel. Ezzel az exisztencialista jogelmélet a jogszabályokat a jog fogalmából éppúgy kireszti, mint a jogtudományi vizsgálódás köréből. A burzsoá jogbölcselét exisztencialista irányzata szerint minden a jogi normákhoz való ragaszkodás, minden az olyan jogfilozófia, amely a jog lényegét a jogszabályokban látja, képtelenség. A jogi normák elvetése azonban — mint arról szó volt — nem jelenti azt, hogy az exisztencialista jogfilozófia nyíltan jogi nihilizmust hirdet, a jog létét általában tagadja. A jog léteénék exisztenciális filozófiai megalapozása a jogi normáknak a jogból való száműzése után felmerül a kérdés: mi a jog az exisztencialista jogfilozófia szerint? Mi a burzsoá jogfilozófia exisztencialista irányzatának jogfelfogása?

Az exisztencialista jogelmélet a jog lényegének feltárása és kifejtése során — az exisztenciális filozófia alapvető megállapításaira támaszkodva — a szituáció exisztencialista koncepciójából indul ki. Az exisztencialista jogfilozófia szerint minden valóságos jog a pillanathoz kötött és a konkrét helyzet, a jogi konfliktus vagy szituáció elődöntéséből ered. „A jogi valóság... a konkrét, egyes esetben, a jogi konfliktusban és annak megoldásában él.”³⁶ Azok az elemek, amelyek segítségével egy konfliktus megoldható, nem a törvényből vagy általános érvényű előírásairól, hanem végső foton magából a jogi konfliktusból fakadnak, a konkrét szituáció és nem a törvény tartalmazza ezeket, mert „a valóságos jog” forrásai nem a törvényben, hanem magában a konkrét, egyes esetben találhatók. Mind Fechner-nél, mind Thyssennél éppen az olyan jogi szituációk, amelyekben a hagyományos jogrend kétségesse válik és az ember feltétlen, határozott döntésre kényszerül, azok a határhelyzetek, amelyekben az exisztenciális jog megvalósul.³⁷ A határhelyzetek feltétlenséggel válnak ki a szituációk közül. Ilyen határhelyzetek: a harc, a szenedés, a bűn, a halál. Ezeket nem tudjuk uralni és meghatározni; a határhelyzetek a merészség veszélyében állnak. A határhelyzetek, szemben a

³⁶ COHN i. m. 35. p.

³⁷ Ld. FECHNER: Rechtsphilosophie. 244—246. p.

harmonikusan zárt világképben való megnyugvással, azt a nyugtalanságot tartják ébren, amely az embereket előre hajtja. „Határhelyzetet tapasztalni és exisztálni, ez ugyanaz.”³⁸ A határhelyzet bizonytalansága döntésre és feltétlen cselekvésre kényszerít, amelyben a bizonyosság egyedül megszerezhető.

A jogi bizonytalanság szituációjában is merni kell önmagamnak lenni azáltal, hogy megragadok és döntök. Ezáltal a joggal való találkozás is kettős lehetőséget, a sajátlagos lét és a hanyatlás (Verfallen) lehetőségét jelenti. „Egyetlül a hagyományos jogrend biztonságából — amennyiben ez funkcionál — az exisztencia természetesen nem valósul meg. A jogrendek azonban biztonságot és bizonyosságot csak meghatározott fokig nyújtanak. A jog lényegéhez tartozik, hogy minden újból mint kétséges, mint alkalmazhatatlan elkerülhetetlenül megmutatkozzék és széttörjék. Ezáltal létrejön a sorsszerű szükségszerűség, hogy az ürességet kitöltsék és a formát a káosz helyére tegyék. Ez azonban igazi határhelyzethez és igazi exisztencialista cselekvéshez vezethet.”³⁹

A valóságos jog tehát a konkrét szituációban van. A szituáció „konkrét, egyszeri, előreláthatatlan, ezért szabad és kiszámíthatatlan”.⁴⁰ A jog ebben a konkrét szituációban mint az élő valóság alkotórésze valósul meg. Miként az orthodox exisztencialista selfogás szerint minden szituációban úgyszólvan a semmiből tökéletesen új döntés jön létre, ugyanúgy az exisztencialista jogfelfogás is a konkrét jogi konfliktus, a szituáció önkényes, kötetlen, minden új és aktuális eldöntését tartja a jog autoritatív súlypontjának: „a jogi konfliktus, a jogilag jelentős szituáció magától jön létre. Ez az eredeti és elsődleges. Provokációként hat, amelyet nem lehet figyelmen kívül hagyni, megoldást igényel akár akarják, akár nem. »Tolakodó« jellege sem a törvényből, sem a szokásjoghól nem ered, hanem magából az életből, amely az ilyen szituációkat létérehozza...” „A döntő kiindulási pont számunkra az a jog, amelyet a konkrét szituáció maga alkot.”⁴¹

A konkrét szituáció eldöntésében létrejövő jog kötetlenül — mint arról szó volt — minden normától vagy zsinormértéktől függetlenül, az ember szabadságában jön létre.⁴² Az exisztencialista jogfilozófia agnosztikus módon arra az álláspontra helyezkedik, hogy nem lehet előre tudni, egy adott esetben mi lesz a jog, mi lesz a helyes megoldás. Az ember nem tudja, hogy mi a jog, mégis ítélezik és jogot szolgáltat, mert a határozó személynek ezt nem tudni kell, hanem élni, az erőket kihasználni és a jogot cselekedni.⁴³ „Ehhez nincs semmisféle definíciók vagy mértékünk. Hogy mi a jog valamely konkrét szituációban, azt nem lehet előre látni. Ez egyáltalában nincs meghatározva.”⁴⁴ A konkrét szituáció kötetlen bírói eldöntése, exisztenciális megragadása vagy átéltése jelenti a jogot: „a konkrét szituáció részesének kell lenni, hogy a tényt, amelyet jognak nevezünk, megérthessük.” „Hogy megtudjuk mi a jog, azt

³⁸ JASPERS i. m. 469. p.

³⁹ FECHNER i. m. 311. p. — Meg kell jegyezni, hogy a szituáció és a döntés exisztencialista koncepciójára építő jogfelfogását Cohn is (ld. COHN i. m. 38., 39., 48., 74—75. stb. p.). Cohn elméletével a továbbiakban még behatóan foglalkozunk.

⁴⁰ COHN i. m. 38. p.

⁴¹ Uo. 48., 50. p.

⁴² Ld. FECHNER i. m. 257. p.; COHN i. m. 101., 103. stb. p.

⁴³ Ld. FECHNER i. m. 258. p.

⁴⁴ COHN i. m. 150. p.

magát kell vagy kellett átélni. Csak aki jogtalanságot szenved vagy szenvedett, tudja, hogy mi a jog és csak a konkrét körülmények és emlékek által magyarázhatja meg.”⁴⁵ A jogi szituáció átélezésénél a meglevő szituációban való beható és minden oldalú elmélyülésről van szó. A széles gyakorlati tapasztalattal és emberismerettel rendelkező egyénnek a jogi szituációban való elmélyülése szükséges ahhoz, hogy a helyes és ésszerű döntés, ami a jogot jelenti, létrejöjjön. A helyes jogi döntés megtalálása a konkrét esetben a következőképpen történik: a nagy emberi tapasztalattal és szakértelemmel rendelkező, a legkülönfélébb specialistákból és szakértőkből (jogász, gyermekpszichológus, ideggyógyász) álló társasbíróság a konkrét szituáció exisztenciális átélezése s a szituációban való elmélyülés során fantáziájában végig gondolja az egymásnak ellentmondó lehetséges megoldásokat, míg végül olyan eredményhez nem jut, amelynek csak kis mértékben vagy egyáltalán nem lehet ellentmondani, s amelyet így mint helyes megoldást lehet kihirdetni. A konkrét szituáció ilyen exisztenciális átélezése hozza létre a helyes döntést, s e helyes döntés, nem pedig a norma, a parancs, a jogszabály jelenti a jogot. A „valóságos jog” független mindenféle parancstól és állami kényszertől. „A jog, a parancs és a hatalom három különböző dolog, amelyek ugyan külsőleg össze lehetnek kapesolva, de a valóságban semmit sem tudnak kezdeni egymással. A jog parancs és hatalom nélküli keletkezik és az utóbbi kettő a jogtalanságot is szolgálhatja.”⁴⁶ Ezért „nyilvánvaló, hogy nem a parancs, hanem amire a parancs irányul, tartalmazza a tulajdonképpeni jogot”.⁴⁷ Végső fokon tehát a jog a bíróság jogi normáktól és alapelvectől kötötlen, szabad, individuális ítéletében, döntésében van.

Ez azonban — az exisztencialista jogfilozófia szerint — egyáltalán nem jelenti azt, hogy a konkrét jogi szituáció exisztenciális megragadásában vagy átélezésében létrejövő döntés, az exisztenciális értelemben vett jog pusztán önkény, amely a szituációban határozó személy vonatkozásában semmi felelősséggel nem jár. Az exisztencialista jogfilozófia szerint erről szó sem lehet; az exisztenciális jog nem önkényes, az esetlegesből, a mindenkorai helyzet véletlenségből táplálkozó, felelőtlen döntés. Cohn az exisztenciális jogi döntést olyan megoldásnak tartja, amely „személyes helyettesítést, rizikót és felelősséget követel, amely az illetőt örökre köti, hasonlóan, mint azt Kierkegaard a vallási választás vonatkozásában megállapítja.”⁴⁸ A jogi döntés vonatkozásában fennálló felelősséget hangsúlyozza Fechner is. Szerinte a semmiféle mértékhez nem igazodó döntés olyan merézség, amely sikerülhet is és nem is. Az ismeretlen, de ugyanakkor a legsajátlagosabbat választani, ez a tulajdonképpeni feladat. „A jognak minden újjáalkotása lendület e lehetőség irányában, amely sikerülhet vagy utat téveszthet. Ebben van az a súlyos felelősség, amely minden jogalkotási aktussal — legyen az törvényhozás, jogmagyarázat vagy az egyén jogi akarati döntése — együttjár.”⁴⁹

De mi dönti el — minthogy az exisztencialista jogelmélet minden norma vagy zsinormérték létezését tagadja —, hogy a jogi szituáció megoldása helyes vagy téves? Mind Thyssen, mind Fechner — a jogi normáknak és alapelvek-

⁴⁵ Uo. 150., 151. p.

⁴⁶ Uo. 75. p.

⁴⁷ Uo. 76—77. p.

⁴⁸ Uo. 39. p.

⁴⁹ FECHNER i. m. 260. p.

nek a jogból való kirekesztése ellenére — hangsúlyozzák, hogy a jogi döntésben van valami objektív.⁵⁰ Thyssen — mint arról szó volt — a jogi döntésnek ezt az objektivitását abban látja, hogy a személyiség a szituáció exisztenciális átélése és megragadása során a jogi normák objektivitását is figyelembe veszi és mint anyagot feldolgozza. A jogi normák éppen az exisztenciális elsajátítás és megragadás folytán válnak előré.⁵¹ Fechner a normáknak és alapelveknek még ezt a minimális jelentőséget is vitatja. Elisméri ugyan, hogy van olyan jogi döntés, ahol egy előzőre vagy több előző döntésben kialakult normára támaszkodunk, ez azonban — szerinte — nem jelent jogot exisztenciális értelemben. Az exisztenciális döntés ugyanis csak olyan jogi szituációban jöhét létre, amely új, az előző döntésekhez hozzá nem igazítható döntést igényel.⁵² A jogi szituáció megoldása a megvalósulásban, a cselekvésben bizonyul helyesnek vagy tévesnek. Csak a jövőben fog megmutatkozni, hogy a jogi szituáció eldöntése sikerült-e vagy sem. „A jogi döntés az exisztenciálfilozófia értelmében sem önkény. Ha ez a döntés nem is igazítható adott normákhoz, és így visszafelé kötetlenül, mint *creatio ex nihilo* jelenik meg, mégis a végrehajtás során már bizonyos mértékig a jövő tekintetében kötve van.”⁵³ Ezzel a megvalósulásban, a cselekvésben, a jövőben igazolódó jogi döntéssel új, exisztenciális természetjog jön létre.

Az exisztenciálfilozófiai vizsgálódás fényében — mint Fechner mondja — a természetjog kérdése új, különleges aspektusban merül fel.⁵⁴ Az exisztenciálista jogfilozófia eleve adott, örök és változhatatlan természetjogot ugyan nem ismer el, de a természetjog gondolatát sem adja fel teljesen. minden alkotó döntéssel, amely újat tartalmaz és így kötelezővé válik, egy darab természetjog jön létre. Ezzel az adott statikus természetjog fogalmát a keletkező természetjog váltja fel, amelynek teljessége a jövőben van. „Itt sem adott tartalmú természetjogról, sem változó tartalmú természetjogról nincs szó, hanem olyan keletkező tartalmú természetjogról (*Naturrecht mit Werdendem Inhalt*), amelyben az embernek döntő része van, olyan természetjogról, amelyben az ember az új tartósságát azon a területen *meri kipróbalni*, amelynek struktúráját és törvényeit csak kis részben ismeri, olyan természetjogról, amely az emberi lét (*Sein*) és az emberi boldogság állandó kockáztatásával minden megújuló lendületekből jön létre, olyan természetjogról, amely mint kockáztató és keletkező csak a cselekvésben és a cselekvés nyomán bizonyul helyesnek, és amit merni kell, hogy egyáltalán legyen, olyan természetjogról, amely eredetében szubjektív, céljában objektív.”⁵⁵

Más úton jut hasonló eredményre Werner Maihofer, aki az exisztenciális természetjogot a „dolog természetéből” vezeti le. A „dolog természete” a jogfilozófia történetében az ókortól kezdve állandóan újra és újra felmerülő gondolat: a „dolog természetét” a görög, a római jogtudományban, a középkori skolasztikus természetjogi érvelésben épp úgy selfedezhetjük, mint a klasszikus természetjogi és a történeti jogi iskolák nézeteiben, vagy a XX. századi jogfilozófia relativista, fenomenológiai és új természetjogi koncepciói-

⁵⁰ Ld. THYSSEN i. m. 7—8., 13. stb. p.; FECHNER i. m. 257. p.

⁵¹ Ld. THYSSEN i. m. 7—8., 13. stb. p.

⁵² Ld. FECHNER i. m. 257. p.

⁵³ FECHNER: *Naturrecht und Existenzphilosophie*. 321. p.

⁵⁴ Ld. FECHNER: *Rechtsphilosophie*. 261. p.

⁵⁵ FECHNER i. m. 261. p.

ban.⁵⁶ Természetesen ezek a jogfilozófiai iskolák és irányzatok a „dolog természetét” a legkülönfélébb módon magyarázzák és ennek a fogalomnak egymástól lényegesen eltérő értelmet tulajdonítanak. Maihofer „a dolog természetének” exisztenciálfilozófiai értelmezésével kíséri meg az exisztenciális természetjog jogelméleti megalapozását.⁵⁷

Maihofer szerint a „dolog”, amelynek természetét kutatjuk, a jogi tényállás. Ez azonban nem a jog által létrehozott szituáció, hanem élettényállás, tényállás a külső világban. „Az élettényállás a, történés »komplexusa« a külső világban. Nem a dolgok, az izolált dolgok vagy tárgyak értelmében, hanem a szubjektivitás (ember), és objektivitás (világ) közötti emberi élet komplex tényállása. Más szóval, a világgal szembeni emberi magatartás, a világban való lét módjai, amelynek előírása, ezzel biztosítása és szükség esetén végrehajtása körül — selfogásunk szerint — a jog és az erkölcs minden rendje forog.”⁵⁸ Ilyen élettényállások: az eladás, a bérlet, a lopás, a csalás stb. Ezek az élettényállások lényegében nem természeti tényök, hanem kultúrtényállások, azaz a kultúra, a morális lét világában végbenyűlő történés-komplexusok.

Az élettényállások mint kultúrtényállások léte abban van, ami a történés-két pólusa (az objektivitás és a szubjektivitás) között véghemegy. A szubjektivitás az objektivitásban és fordítva való megszüntetésének (Aufheben) menetében, „a valaminek (ember) a valamiben (világ) való exisztenciájában”.⁵⁹ Az élettényállás mint kultúrtényállás léte tehát az exisztenciában van. Az exisztenciális tényállásként és nem reális dologként felfogott élettényállásban, kultúrtényállásban az embereket meghatározott sajátosságokban, mint eladót és vevőt, bérbeadót és bérlőt, orvost és pácienszt, tanárt és tanulót, tulajdonost, birtokost, atyát, anyát, parasztot és polgárt stb. találjuk. Ezeket a sajátosságokat állapotnak nevezzük. A kultúrtényállások az ember exisztenciájának módjai. Léte és értelme meghatározott életformákban: szociális pozíciókban (eladó, atya, polgár stb.) és az erre vonatkozó élethelyzetekben: szociális szituációkban (végszükség, önvédelem) van. Ezek az életformák és helyzetek jelentik azt a személyes és reális teret, amelyben az egyén individuális kibontakozása a mások világában mint az „azonos örök visszatérése” véghemegy.⁶⁰

Az életformák létfelépítésének alapja a létezők meghatározott egymásra utaltsága (Verweisung) (eladó — vevő, orvos — páciens). Ez az egymásra utaltság a létező megfelelését (Entsprechung) hozza létre, amely a létezők egymás számára való állapotát eredményezi. Ennek az állapotnak az alapja

⁵⁶ A „dolog természetének” a jogelmélet történetében található különböző koncepcióival és magyarázataival a marxista jogelmélet szemszögből részletesen foglalkozik PÉTERI Zoltán: Gustav Radbruch és a relativista jogfilozófia néhány kérdése (Az Állam- és Jogtudományi Intézet Értesítője, 2. köt. 3—4. sz. 1959. 192—196. p.) c. tanulmányában. A probléma egyes vonatkozásait érinti a marxista jogelméleti irodalomban: KLENNER—SCHÖNEBURG i. m. 487—491. p.; SARGORODSZKIJ i. m. 130—131. p.

A „dolog természetével” foglalkozó jelenkorú burzsoá jogtudományi irodalomból ld. PITAMIC, Leonidas: Naturrecht und Natur des Rechts. Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht. Bd. VII, Heft 2. 1956. 196—207. p.; BOBBIO, Norberto: Über den Begriff „der Natur der Sache“. Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie, 1958. XLIV/3. 305—321. p. stb.

⁵⁷ Ld. MAIHOFER: Die Natur der Sache. 145—147. p.; Recht und Sein 121. stb. p.

⁵⁸ MAIHOFER: Die Natur der Sache. 157. p.

⁵⁹ Uo. 160—161. p.

⁶⁰ Uo. 162. p.

nem a létező *Selbstseinjében*, hanem *Als-Seinjében* van. Az állapot a létezőknek egymás számára meghatározott jelentését alapozza meg. Az egymás számára jelentéssel bíró létezők érdekküknek megfelelően egymástól meghatározott magatartást várnak. Az életformákban, helyzetekben és szerepekben levő személyek viszonya olyan, hogy egyik a másik nélkül nem exisztálhat. A vizsgált életviszonyok mint exisztenciális tényállások léte az egymásra-utaltságból és ennek megfeleléséből áll, értelme pedig az állapotokban és jelentésekben van.

A szociális élethelyzetben és életszerepben megnyilvánuló egymásra utaltságból és megfelelésből követelés jön létre a másiknak mint ilyennek megfelelő és hozzátartozó magatartásra. Ezek a követelések pedig ontológiai alapul szolgálnak ama kötelezettségek számára, amelyek minket a másik személyhez fűznek. Mindig a másik helyzetébe és szerepébe kell helyeznünk magunkat és így kell kérdeznünk aziránt, hogy mint ilyenek a másiktól mit várunk és mint jogosultak mit követelhetünk. „Minden jog a másik szerepéből és helyzetéből van elgondolva.”⁶¹ Gyakorlatilag tehát nem a pozitív jog Sollen tételei szerint élünk, hanem „ama pozitív jogon kívüli, természet-jogként tagadott *Sollen-törvények* szerint, amelyek a »dolog természetén« alapulnak: a jogosult elvárások és érdekek, az igazságos követelések és kötelezettségek szerint, amelyeknek számunkra mint ilyenek számára, ilyen helyzetben és ilyen szerepben érvényük és érvényességük van.”⁶² Ez a jog történeti feltétlenséggel rendelkezik, konkrét érvényessége most és itt, ebben a szerepben és helyzetben van. Történetisége nem a *Selbstsein* szubjektivitásának történetisége világban-való-létének sajátlagosságában, hanem „az *Als-Sein* objektivitásának, a lét (*Sein*) mint atya vagy fivér, mint vendég vagy fiú, mint bíró vagy orvos sajátlagosságának történetisége, nem valamikor és valahol, hanem ma és itt.”⁶³ A természetjog történetisége tehát „a dolog természetének” mint az *Als-Sein* sajátlagosságának történetében van. Ezzel Maihofer a kivétel, a *Selbstsein* — előbb vázolt — exisztenciális természetjoga mellett a szabály (*Als-Sein*) institucionális természetjogát teremti meg. Ezt a természet-jogot objektív természetjognak tartja, szemben a *Selbstsein* szubjektív ter-mészetjogával.⁶⁴

Maihofer az *Als-Sein* institucionális természetjogának a dolog természete-ből való levelezése után a következő jogfilozófiai megállapításokhoz jut el. A „dolog természete” a pozitív jogon kívüli jogforrás. A pozitív tételes jog csak annyiban köti alkalmazóját, amennyiben a „dolog természetéből” következő Sollennal megegyezik. A „dolog természete” tehát a jogforrások hierarchiájában megelőzi a törvényeket és jogszabályokat, sőt ezek érvényes-sége a „dolog természetétől” függ. A „dolog természete” mind a törvényhozó, minden a bíró számára minden anyagi pozitív jog tárgyi helyességének és emberi igazságosságának mértéke. A „dolog természetéből” nyert konkrét természetjog az élet joga, a laikusok joga; ha a törvényből táplálkozó jogászjog szem-be kerül ezzel a laikus joggal, akkor a jogász jogtudása helyére az ésszerű személyek egészséges közvéleményét kell helyezni.⁶⁵

⁶¹ Uo. 167. p.

⁶² Uo. 171. p.

⁶³ Uo. 171. p.

⁶⁴ Ld. MAIHOFER: Recht und Sein. 121., 125. p.

⁶⁵ Ld. MAIHOFER: Die Natur der Sache 172—174. p.

Az exisztencialista jogfilozófia jogelfogásának végső konklúziója tehát a jogi normáktól független, a konkrét szituáció eldöntésében megnyilvánuló exisztenciális természetjog. A marxista–leninista állam- és jogelmélet nem ismeri el semmiféle természetjog létezését, az exisztenciális természetjogét sem. A jog — a marxista–leninista jogelfogás szerint — az állam által alkotott vagy szankeionált, az uralkodó osztály akaratát kifejező magatartási szabályok (normák) összessége. A marxista jogelméleti irodalomban ismételten kimutatták, hogy a pozitív, tételes jogon kívül vagy felül álló természetjog nem létezik. Mind az „örök”, mind a „változó tartalmú” természetjog elvont, idealista spekuláció, olyan mesterséges konstrukció, amelynek a társadalmi valósághoz, az objektív tényekhez nem sok köze van. A természetjogot általában elvető marxista megitélés az exisztenciális természetjogra is vonatkozik. Ez azonban még konkrét megvilágításra szorul.

Az exisztencialista jogfilozófia az exisztenciális természetjog filozófiai megalapozásánál a szituáció exisztencialista koncepcióját használja fel. A szituáció nem valamely konkrét társadalmi viszony vagy helyzet a maga összefüggéseivel és vonatkozásaival, hanem olyan elvont, mesterséges konstrukció, amely tárgyat kiemeli létének, funkciójának, kapcsolatainak, kölesönhatásának bonyolult és eleven szövédékéből, a valóságos, élő és mozgó totalitásból. A szituáció ontológiaiag megtisztított, a konkrét társadalmi meghatározásuktól megszabadított olyan helyzet, reláció, amelynek az exisztencialista jogfilozófia konkrétságát, egyszeriségett, egyediségett, előreláthatatlanságát és kiszámíthatatlanságát hangsúlyozza. A szituációnak ez az exisztencialista koncepciója az exisztenciálfilozófia lényeges vonásait sűrítve tartalmazza: a társadalmi viszonyuktól való szubjektív elvonatkoztatást, az egyes, a különös és az általános dialektikus mozgásának és összefüggésének meg nem értését, illetve e jelenségek viszonyából az egyik oldalnak és mozzanatnak abszolutizálását és metafizikus kiemelését épp úgy, mint a szituáció megismerhetőségett tagadó agnoszticizmust.⁶⁶ Mindezek a filozófiai jellegzetességek a továbbiakban még fokozatabban jelentkeznek a szituációban hozott döntés vonatkozásában. Az exisztenciálfilozófia ugyanis azt állítja, hogy minden szituációban, úgyszólva a semmiből, tökéletesen új döntés jön létre. Az exisztenciálfilozófiának ez az abszurd és torz megállapítása azonban nem felel meg a valóságos tényeknek. Az emberek — mint arról szó volt — nem mint elszigetelt, a társadalmi viszonyokból és környezetből kiragadt egyének, hanem mint konkrét társadalmi viszonyok hordozói és résztvevői döntenek és határoznak életük valamely kérdésében. Ez a döntés a legkülönbözőbb természeti és társadalmi okok, tényezők és körülmények által motivált és meghatározott, és nem a semmiből áll elő. Az exisztenciálfilozófia azáltal, hogy az elszigetelt, elvont embert a konkrét társadalmi meghatározásuktól megtisztított „szituációba” helyezi, az emberi döntést és cselekvést meghatározó társadalmi okokat és motívumokat tagadja, eltorzítja az emberi cselekvés egész szerkezetét, arányait és a valóságos viszonyokkal ellen-

⁶⁶ A szituációra elmondottak lényegében a „dologra”, az „élettényállásra”, amelyből Maihofer az exisztenciális természetjogot levezeti, is érvényesek. Az „élettényállás” ugyanis épp annyira mesterséges, a valóságos társadalmi viszonyokból és összefüggésekkel kiemelt konstrukció, mint a „szituáció”. Az „élettényálláshoz” viszonyba állított személyek elvontságukban minden társadalmi vonatkozástól, jelentőségtől és funkciótól meg vannak fosztva s így az „élettényállás” koncepciója épp úgy alkalmatlan a valóságos társadalmi helyzet és viszonyok kifejezésére, mint a „szituáció”.

kező, helytelen következetetére jut. Marx „A német ideológiá-”ban Stirner hasonló tendenciájú, az embert „egyetlennek” beállító filozófiájának bírálata során több helyütt kimutatja, hogy Stirner ezáltal arra törekszik, hogy a társadalmi meghatározásokat gondolatilag eltávolítsa az emberek életéből és ily módon eltiintesse a kapitalista társadalom osztályjellegét.⁶⁷ Az existenciálfilozófia szituáció-koncepciójára és a feltétlen döntésről szóló elméletére ezek a marxi megállapítások még fokozottabb mértékben érvényesek.

Az existenciálfilozófia szituáció-koncepciójának helytelensége és tart-hatatlansága még nyilvánvalóbbá válik ennek az existencialista jogfilozófia által a jog területére való alkalmazása során. Az existencialista jogfilozófia ugyanis — mint arról szó volt — a szituációt ezt az existencialista elméletét kritikáltnál átveszi és az existenciális természett jog létrehozásánál alkalmazza. Az existencialista jogfilozófia nemesak, hogy nem veszi figyelembe azokat a torzításokat, amelyeket ez a szituáció-koncepció az emberi döntés és eselekvés szerkezetében és arányaiban létrehoz, hanem ezeket az existenciális természett jog filozófiai indokolásánál tudatosan felhasználja. A szituációról és annak feltétlen elődöntéséről szóló existencialista koncepciónak a jog területére való alkalmazását vizsgálva kitűnik, hogy ezeknek a kategóriák-nak a jogi jelenségek magyarázatánál történő felhasználása csak arra alkalmas, hogy a jogot megfossa társadalmi tartalmától és a jogalkotás és jogalkalmazás folyamatának dialektikus összefüggéseit eltorzítsa és meghamisítsa. Sem a jogalkotás, sem a jogalkalmazás folyamatában nem találkozunk existencialista értelemben felfogott szituációval és annak existenciális elődöntésével. A jogalkotó, meghatározott társadalmi viszonyok szabályozásakor, a jogszabályok létrehozásánál az adott társadalmi, politikai viszonyokból indul ki, figyelembe veszi a konkrét társadalmi helyzetet és gyakorlatot, tekintettel van a fennálló jogrendszerre stb. és e tényezők által meghatározva, e körül-ményeket mérlegelve hozza meg társadalmi úton társadalmi jelentőségű döntést, jogi normát alkot. A jogalkotónak ez a társadalmi helyzete és a jogalkotás során végrehajtott számos tényezőtől és körülmenytől meghatározott társadalmi mozgás, a jogalkotás folyamata és aktusa azonban nem azonos az ontológiailag minden társadalmi mozzanattól és motivációtól megtisztított szituációval és annak existenciális elődöntésével. Hasonló a helyzet a jogalkalmazás vonatkozásában is. A jogalkalmazó a konkrét társadalmi körül-ményeket és összefüggéseket figyelembe véve, a hatályos jogszabályok alap-ján dönti el az eleje kerülő jogesetet, az állampolgár a jogilag szabályozott relációkban eselekvését illetően a hatályos jogi normáknak megfelelően vagy azokkal ellentében határoz: a jogi döntés ezekben az esetekben tehát a már létező jogi normák alapján, a legkülönfélébb társadalmi mozzanatok által meghatározottan, s nem mint azt az existencialista jogfilozófia állítja, sza-bardon és kötetlenül, jóformán a semmiből jön létre.

Az existencialista jogfilozófia a szituációt és existenciális elődönté-sének terét a jogi jelenségek világában a tulajdonképpeni jogalkalmazás körében jelöli meg. Az existencialista jogelmélet ugyanis elmosa a jogalko-tási és a jogalkalmazási tevékenység közti különbséget s a konkrét jogesetek, jogi szituációk elődöntését, tehát a tulajdonképpeni jogalkalmazást egyúttal jogalkotásnak fogja fel. Ennek az elméleti konstrukciójának a kimunkálásánál az existencialista jogfilozófia különösen a szituáció egyediségét és egyszeri-

⁶⁷ Ld. MARX—ENGELS: A német ideológia. 141—142. p.

ségét hangsúlyozza. Miután — mint arról szó volt — azzal, hogy a jogi normák általánossága állítólag a konkrét jogesetek egyediségét, egyszeriségét és páratlanságát nem tudja átfogni, a jogi normákat a jogból száműzte, most a jogi szituációnak ugyanezen sajátosságaira, egyszeriségére és egyediségére hivatkozva, a tulajdonképpeni jogalkalmazást jogalkotásnak tünteti fel. A konkrét jogesetek — az exisztencialista jogfilozófia szerint — ugyanis annyira különböznek egymástól, minden egyes jogi szituáció olyan sajátos, egyedi, individuális vonásokkal rendelkezik, hogy ezek eldöntése esak abban a konkrét esetben, „most” és „itt” jelenti a jogot. Ezzel az exisztencialista jogfilozófia mind a társadalmi viszonyokban, mind a jogban levő általános-ságot tagadja, az egyszeri, egyedi és esetleges vonásoknak lényeges és meg-határozó jellegeit tulajdonít, ezeket abszolút jelentőségükkel fűjja fel és kizára az egyes, a különös és az általános között levő dialektikus kapcsolatot, át-menetet és összefüggést.

Ennek következménye az a mélységes szubjektív idealizmus és irracionalizmus, amely e jogi szituációk exisztenciális eldöntését jellemzi. A jogesetek konkrétságát, egyediségét, egyszeriségét és páratlanságát ugyanis esak az intuitív exisztenciális döntésben lehet megragadni. A jogi döntés — az exisztencialista felfogás szerint — úgyszólva a semmiből, minden jogi norma és alapelve mellőzésével, a konkrét jogi szituáció exisztenciális „megragadása”, „átélése” útján jön létre. A jogi szituációnak ez az exisztenciális „átélése” és intuitív „megragadása” a legteljesebb szubjektivista önkény és irracionalizmus. Az exisztencialista jogfilozófia képviselői hangoztatják ugyan, hogy a jogi döntésben van valami objektív, amely a döntés önkényes jellegét meg-szünteti, ez azonban a legkevésbé sem változtat a dolog lényegén. A jogi döntésben található objektív Thyssennél a jogszabály, de ez a jogszabály elővé és exisztenciálisan jelentőssé a szubjektív, iracionális, intuitív átélnében válik. Fechner ezt az objektivet a jövőben bekövetkező cselekvésben látja, de ugyanakkor agnosztikus módon arra az álláspontra helyezkedik, hogy ez a jövő ki-számíthatatlan és megismerhetetlen. A szubjektív jogi döntés objektivitását tehát az éppoly szubjektív és beláthatatlan jövőbeni cselekvés adja meg.

Látszólagos objektivitással operál az exisztenciális természetjog vonatkozásában Werner Maihofer is. Maihofer az orthodox exisztenciálfilozófia alapján létrehozott exisztenciális természetjogot szubjektívnek tartja és ezzel az Als-Sein, a „dolog természetéből” fakadó institucionális természetjogát mint objektív természetjogot állítja szembe. Ez az objektivitás azonban esak látszólagos; az Als-Sein, azaz a társadalmi exisztencia kifejtése során ugyanis a társadalmi viszonyokat és életet azáltal menti meg az exisztenciálfilozófia számára, hogy a szubjektumon belül az eddigi nem-sajátlagosból, a még mélyebb szubjektivitás, a sajátlagos lét felé tolja. A jognak a „dolog természetéből” való vezetésekor pedig a „dolog”, amelynek természetét kutatja az élettényállás, amely viszont — az állítólagos filozófia harmadik út exisztencialista koncepciója szerint — az objektivitás és szubjektivitás egymásban feloldódó egysége. Ezáltal az institucionális természetjog objektivitása is csupán látszólagos, mert a szubjektív Als-Sein viszonyait a lényegében szubjektív idealista módon megmagyarázott élettényálláshóból fakadó természet-jog rendezi.

Az új exisztencialista természetjogi felfogást tehát mélységesen szubjektív idealista, agnosztikus, iracionális ismeretelmélet, a valóságos társadalmi gazzdasági viszonyok figyelmen kívül hagyása, a jog társadalmi tartalmának,

jelentőségének és funkciójának félreismerése, illetve tagadása, ezáltal a jog lényegének az objektív tényeknek ellentmondó magyarázata, a jogalkotási és jogalkalmazási tevékenység közötti különbség elmosása, a tulajdonképpeni jogalkalmazásnak jogalkotásként való feltüntetése, a jognak az intuitív átélés önkényévé degradálása jellemzi. Mindezek a tényezők arra mutatnak, hogy az exisztencialista természetjogi koncepció tudományos értéke és jelentősége több mint kétséges; az exisztencialista természetjogi elmélet épp úgy nem állhat meg a tudományos kritika ítélezséke előtt, mint a klasszikus vagy a skolasztikus természetjog az objektív valóságnak ellentmondó koncepciója.

Az exisztencialista jogfilozófia helye és szerepe a jelenkorú burzsoá társadalomban és jogfilozófiában

Az exisztencialista jogfilozófia megértéséhez nem elég alapvető tételeinek és megállapításainak részletes elemzése, belső ellentmondásainak, tévedéseinak, hamisságának és torzításainak kritikai felmutatása és meghaladása, a tudományos vizsgálódásnak ennél tovább kell jutnia és fel kell tárnia azokat a tényezőket és körülményeket, amelyek ennek az új jogfilozófiai koncepciónak megjelenését szükségessé tették, valamint azt a szerepet és funkciót, amit ez a jogfilozófiai irányzat a burzsoá társadalomban és jogtudományban betölt. Az exisztencializmusnak a burzsoá jogfilozófiába való behatolását nem lehet — mint egyetlen jogelmélet létrejövetelét sem — „szellemtörténeti” okokkal, vagy — mint Kelsen teszi⁶⁸ — a túlél filozófiai divatnak a jogfilozófiára való hatásával magyarázni. Az exisztenciáfilozófia jogelméleti térhódításának első jeleivel az 1930-as években találkozunk,⁶⁹ de ezek az exisztencialista jogbölcslet megalapozására irányuló kísérletek még szórványosak és jelentéktelenek. Az exisztencialista jogfilozófia tulajdonképpeni kiátkulása és egyre szélesebb elterjedése a burzsoá jogtudományban az utolsó tíz évben ment végbe. Mindez arra mutat, hogy az exisztencialista jogbölcslet a monopolkapitalista társadalom a második világháború után egyre fokozódó általános válsága jogi ideológiájának terméke.

Azoknak a társadalmi, politikai és ideológai okoknak és tényezőknak a kutatása során, amelyek az exisztencialista jogfilozófia létrejöttét előidézték, mindenekelőtt két körülményt kell figyelembe venni: az egyik, hogy ez a burzsoá jogbölcsleti irányzat — mondhatni — napjainkban, a második világháború befejeződése után, az 1950-es években bontakozott ki; a másik, hogy kifejlődése és terjedése főleg Nyugat-Németországban ment végbe. Az exisztencialista jogfilozófiát tehát a nyugat-német monopolkapitalista társadalmi, gazdasági viszonyok hozzák létre. Ennek a gazdasági alapnak az exisztencialista jogfilozófia keletkezését és tartalmát meghatározó jellege azonban — mint a jogelméleti koncepciókat illetően általában — csak közvetve, áttételeken és közvetítésekben keresztül, végső foton érvényesül. Az exisztencialista jogfilozófia megjelenését közvetlenül azok a változások idézték elő, amelyek e monopolkapitalista társadalmi-gazdasági viszonyok politikai-jogi felépítményében az utóbbi két évtizedben végheimentek. A monopolka-

⁶⁸ Ld. KELSEN i. m. 161. p.

⁶⁹ Ld. LARENZ, Karl: Rechts- und Staatsphilosophie der Gegenwart. Berlin, 1935. 59. stb. p.; POLAK, Carl: Studien zu einer existenzialen Rechtslehre. Freiburg, 1933.

pitalista jogi felépítményben végbe menő, különféle jelenségekben megnyilvánuló változás és alakulás lényegét röviden abban foglalhatjuk össze, hogy a jogi jelenségek, a jogélet súlypontja a jogi normáról, a pozitív tételes jogról, a jogalkotásról egyre fokozottabban a konkrét jogesetek bírói eldöntésére, a jogalkalmazásra tolódott át. Ez a monopolkapitalista jogi felépítményre nézve általában jellemző fejlődési tendencia az exisztencialista jogfilozófia tulajdonképpeni hazájában, Nyugat-Németországban is megfigyelhető. A burzsoá társadalom jogi felépítményében lejátszódó ez a folyamat nem más, mint a burzsoá törvényesség válságának és bomlásának egyik sajátos megnyilvánulási formája.

Az imperializmus időszakában a polgári demokráciától a politikai reakció felé forduló burzsoázia szabadulni igyekszik attól a törvényességtől, „amely útját állja azoknak, akik bevezették”.⁷⁰ A törvényesség ugyanis korlátozza és akadályozza a burzsoáziát gazdasági és politikai uralmának fentartásában és szembe kerül érdekeivel. Ezért a burzsoázia arra törekzik, hogy félretegye azokat a jogszabályokat, amelyek érdekeinek ellentmondanak s alkalmat adnak a munkásosztálynak a tökés rend elleni harcra: „Az aggódó haszonlesés a legfontosabban kifürkészti, kiszámítja, kikombinálja, hogyan aknázzatja ki az ellenfél a maga számára azt a jogi terepet, amelyen mint szükséges rosszon, ellenne fel kell lépni, és a legkörültekintőbb ellenmányerekkel előre vágnak ennek. Mint akadályba magába a jogba is beleüt-köznek magánérdekkük zabolátlan érvényesítésében, és a jogot akadályként kezelik... A jog érdeke szólhat, amennyiben az érdek joga, de hallgatni kell, mihelyt összeütközésbe kerül ezzel a szentséggel”.⁷¹ A jogszabályok félretételeknek, jelentőségeknek és szerepük háttérbe szorításának egyik kifejeződési formája a monopolkapitalista jogéletben és jogrendben megfigyelhető az a tendencia, hogy a hangsúlyt és súlypontot a jogi normákról, a jogalkotásról a konkrét jogesetek bírói eldöntésére, a jogalkalmazásra helyezzék át. Az exisztencialista jogfilozófia megjelenését és tartalmát, társadalmi, ideológiai szerepét és funkcióját elsősorban a burzsoá törvényesség az imperializmus időszakában végbe menő bomlásának ez a megnyilvánulási formája határozza meg.

Az exisztencialista jogelmélet ugyanis a monopolkapitalista társadalomnak ebből a jogi valóságából indul ki, ezt az exisztencialista ontológia segítségével filozófiailag megfogalmazza és helytelenül s megengedhetetlenül általanosítja. Egészen röviden arról van szó, hogy az exisztencialista jogfilozófusok, látva a monopolkapitalizmus időszakában bizonytalanná és ingadozóvá váló burzsoá jogrendet, a jogrendszerrel szemben álló bírói és államigazgatási döntések jogerőre emelkedését és jogi igazolását, ebből azt a következtetést vonják le, hogy a jog lényege nem a jogi normákban, hanem a konkrét jogeset kötetlen bírói eldöntésében van. Mint arra az exisztenciai és a jog összefüggésének vizsgálatánál utaltunk, az exisztencialista jogfilozófia kérdésfeltevése jogfilozófiai természetű. Ez itt egészen világosan megmutatkozik. Az exisztencialista jogfilozófusoknak azért van szükségeük az exisztenciális filozófiára, hogy az imperialista jogi valóságnak ezt a jellemző sajátosságát, azt, hogy a jogi jelenségek súlypontja a jogi normáról a szabad bírói döntésre tolódott át, elnéletileg megalapozzák. Ez — mint arról szó volt — az exiszt-

⁷⁰ LENIN: Művei. 16. köt. Bp. Szikra, 1955. 321. p.

⁷¹ MARX—ENGELS: Művei. I. köt. Bp. Szikra, 1957. 144. p.

tenciálfilozófia szituációkoncepciójának és a konkrét szituáció szabad, kötetlen, önkényes, intuitív, exisztenciális eldöntéséről szóló elméletének a jogi jelenségekre alkalmazásával történik. Az exisztencialista jogfilozófia azonban az imperialista jogi valóság talajában gyökerező fell fogását túlzó és megengedhetetlen módon olyan általánosként fogalmazza meg, mely szerint minden jognak — a jognak általában, tehát nemesak a monopolkapitalizmus jogának — lényegét nem a jogi normák, hanem az önkényes bírói döntés jelenti.

A konkrét jogesetek bírói eldöntésének, a tulajdonképpeni jogalkalmazásnak az exisztencialista jogfilozófia problematikájának központi kérdésévé válását kétségkívül az is befolyásolta, hogy a náci fasizmus szétzúzása után a nyugat-német jogi ideológiában a pozitív jogszabályoktól, a formálpozitivista jogelméleti koncepcióktól — minthogy ezek a nácizmus barbárságaival szemben tehetetleneknek bizonyultak, sőt azokat elméletileg és gyakorlatilag alátámasztották és igazolták — elforduló elméleti tendencia alakult ki.⁷² A burzsoá német jogfilozófusok jelentős része az így felvetett kérdés megoldását a természet jog irányában kereste. Ezek a koncepciók tehát szubjektív szándékukban és célkitűzéseikben a fasiszta jogtiprás és törvénytelenségek elkerülésének és megakadályozásának elméleti alapjait és módszereit keresik. Más kérdés, hogy ezeknek a gondolkodóknak szubjektív becsületessége és szándéka ugyanakkor olyan jogfilozófiai koncepcióban nyer kifejezést, amelyek nemhogy a kitűzött cél és feladat megoldására nem alkalmasak, hanem ezeknek egyenesen ellentmondanak. Pregnáns példája ennek Radbruch jogfilozófiájának fejlődése.⁷³ Az exisztencialista jogfilozófia egyes képviselőinél megfigyelhetők olyan mozzanatok, amelyekből a nyugat-német jogfilozófiának ehhez az ideológiai tendenciájához való kapcsolódás szándéka tűnik ki. Ezt a jelenséget azonban akár e gondolkodók szubjektív becsületeségeként, akár elméletük lényegét e tendenciához csatlakozás hangsúlyozásával leplezőként fogjuk fel,⁷⁴ ez mit sem változtat az exisztencialista jogfilozófia konkrét, objektív tartalmán, jelentésén és funkcióján.

Az exisztencialista jogfilozófia objektív értelme és hatása pedig nem a burzsoá törvényesség és jogrend szilárdítására, hanem ellenkezőleg, ennek további bomlasztására és feloldására irányul. Az exisztencialista jogfilozófia azzal, hogy a jogi normákat és általános jogi alapelveket a jogból teljesen kirekeszi és a jog lényegét a konkrét jogi szituáció szabad és kötetlen, intuitív exisztenciális megragadásában, átéltésében látja, a burzsoá törvényességnak az államigazgatási és bírói szervek önkényes cselekedeteiben megnyilvánuló bomlását alapozza meg elméletileg és igazolja. Hangsúlyozni kell, hogy az exisztencialista jogfilozófia nem az egyetlen burzsoá jogelméleti koncepció, amely erre vállalkozik: a XX. század burzsoá jogbóléletének jelentősebb irányzatait vizsgálva kitűnik, hogy ezeknek esaknem mindegyike tudva vagy tudattalanul, nyíltan vagy leplezettel a burzsoá törvényesség problematikusságával van összefüggésben. Az exisztencialista jogfilozófia azonban több vonatkozásban is lényegesen eltér a burzsoá törvényesség válságát igazoló és indokló jelenkorú burzsoá jogfilozófiai koncepcióktól, pontosabban több ezekben az elméleti koncepciókban is megtalálható mozzanatot és jellegzetes-

⁷² Ld. Zivsz, Sz. L.: A burzsoá törvényesség válsága a jelenkorú imperialista államokban. Moszkva, Izdatelsztvo Akademii Nauk SzSzSzR, 1958. 39. p.

⁷³ Gustav Radbruch jogfilozófiájának marxista értékelésére nézve ld. PéTERI I. m.

⁷⁴ A nyugat-német jogfilozófiában fellépő ilyen jelenségekre utal Zivsz i. m. 96. p.

séget eddig legszélsőségesebb, legkifejlettebb formájában és módon fogalmaz meg. Ezért aligha tévedünk, ha az exisztencialista jogfilozófiában a burzsoá törvényesség válságát elméletileg igazoló és alátámasztó jogfilozófiai koncepciók eddig legszélsőségesebb, legkifejlettebb, a burzsoá jogrendet leginkább bomlasztó formáját látjuk.

Az exisztencialista jogfilozófiát a többi jelenkorú burzsoá jogfilozófiai koncepciótól mindenekelőtt a jogi normáknak és az általános jogi alapelveknek radikális, nyílt és szélsőséges elvetése különbözteti meg. Míg a burzsoá törvényesség válságának problematikáját érintő jogfilozófiai koncepciók túlnyomó része — bár a jogi normák szerepét csökkenti, általánosságukat szűkíti s az általános természetjogi alapelveket ezek „változó tartalmának” hangsúlyozásával feloldja — jogfelfogását általános jogi alapelvek és jogi normák létezésére építi, addig az exisztencialista jogfilozófia a realista jogelmélet (Frank, Arnold stb.) mellett — amelynek állítása szerint a bíró eseti ítéletén kívül nincsen semmiféle jog⁷⁵ — a jogi normákat legradikálisabban és legszélségesebben tagadó elmélet a modern burzsoá jogbölcselenben.

Az exisztencialista jogfilozófiát e téren jellemző nyiltság és radikalizmus jól látható Cohnnak azokból a fejezetéseiből, amelyekben az exisztencialista jogfilozófiát a szabadjogi selfogástól elhatárolja. Cohn azért tiltakozik exisztencialista jogelméletének a szabadjogi iskola selfogásával való azonosítása ellen, mert a szabadjogi iskola „a normát még mindig mint külső, autoritatív jogforrást fogja fel, amelynek a döntés alapjául kell szolgálnia”.⁷⁶ A szabadjogi iskola a bírót arra akarja felhatalmazni, hogy új, a régi jogszabálytól eltérő normát állítson fel, új jogszabályt találjon ki. Itt különösen a svájci Ptk. híres 1. §-ára hivatkozik, amely úgy rendelkezik, hogy a bíró, mintha jogalkotó volna, szabályt állítson fel. De ez — Cohn szerint — tisztán formális feltétel, amely a legkülönbözőbb módokon teljesíthető és a döntés helyességét illetően semmi biztosítékot nem nyújt. „Az itt képviselt selfogás ettől a következménytől eltekint. A helyes döntéshez nincs szüksége semmiféle normára, sem régire, sem újra. Az önmagán nyugszik és minden feltétele és éppúgy végelelja önmagában van.”⁷⁷ Cohn tehát a szabadjogi selfogást azért veti el, mert nem elég szabad, mert még bizonyos jelentőséget tulajdonít a normának, a jogszabálynak, míg az exisztencialista selfogás a jogi döntésnél a normának még ennyi szerepet sem engedhet meg.

Mindubból nyilvánvaló, hogy a konkrét szituáció exisztencialista módon történő eldöntéséből fakadó „igazi”, „valóságos” jog a legszélsőségesebb szabadjog, amely szabad teret nyit a bírói önkénynek és lehetetlenné tesz minden jogbiztonságot és törvényességet. Az exisztencialista jogfilozófia azzal utasítja vissza ezt az ellenvetést, hogy „a normák és a fogalmak többet ártanak, mint használnak, amikor a jogbiztonságról és az önkény elleni védelemről van szó. Ma már nagyon is jól tudjuk, hogy a törvény írott rögzítése egyáltalán nem véd az önkényes magyarázat és az osztályérdekek egyoldalú figyelembevétele ellen”.⁷⁸ A jogbiztonságot ezért sokkal biztosabb és célszerűbb módon

⁷⁵ A realista jogelmélet ezen alapvető tételeinek beható marxista bírálatára nézve ld. KULCSÁR Kálmán: A jogszociológia problémái. Bp. Közgazdasági és Jogi Kiadó 1960. 72., 213–217. stb. p.

⁷⁶ COHN i. m. 156. p.

⁷⁷ Uo. 156. p.

⁷⁸ Uo. 140. p.

szerekben kell keresni. Olyan biztonság azonban nincs, amely változatlanságból és következetességből áll, vagy amelyben az újonnan előálló eseteket ugyanolyan módon döntik el, mint a korábbiakat. „De van olyan biztonság, amely abból áll, hogy — jobban, mint általában lehetséges — a döntés számára mértéket találnak, amely minden pártosságot, illetéktelen magán- vagy politikai érdekek vagy intrikák behatását, a napi sajtó szenzációhajlásszatával, a bíró hivatali előléptetésével, közvetlen vagy közvetett vesztegetéssel való kacérkodást kizár. Ehhez jönnek még garanciáként a bíró életpasztalata, szabadgondolkodásá, és a konkrét eset helyes megoldásának megtalására irányuló jókarata és mindenekelőtt az ügyismeret átfogó képviselete azon a különös területen, amely megítélésre vár.”⁷⁹ Az azonos döntést, következetességet és stabilitást kizáró „jogbiztonság” garanciái tehát a bíró bizonnyalan és kétesértékű szabadgondolkodása, életpasztalata és jókarata, amelyek az önkényes jogi döntésnek semmiféle határozott és biztos korlátot nem állítanak. Az egyetlen szervezeti garancia a társashíráskodás, amely önmagában még nem biztosítja a jogesetek minden helyes és jogoszerű eldöntését, szilárd és tartós jogbiztonság megtérítését.

Míg az exisztencialista jogfilozófia a leghatározottabban tiltakozik a „szabadjog” vágja ellen, addig a tőkés társadalom történelmi alkonyán felmerülő s az exisztencialista jogfilozófia által nyíltan hirdetett jogpolitikai követelményeket — a jogszabályok félretételét, a jognak a konkrét esetben keresését, azt, hogy a bírói jogalkotás szabadságát nem szabad a törvény által korlátozni s ezért a jogrendszer súlypontját a törvényhozásról a jogszolgáltatásra kell áthelyezni — jogfilozófiailag indokló elméletét új, exisztencialista természetjogi felfogásnak tekinti. Ez a természetjogi koncepció azonban lényegesen eltér minden eddigi természetjogi irányzattól. Az exisztencialista természetjogi felfogás nem ismer el sem eleve adott, örök és változhatatlan, sem „változó tartalmú” természetjogot; az exisztenciális természetjog keletkező tartalmú természetjog. Az exisztencialista jogelmélet új természetjogi koncepciójával tehát nemesak a jogi normákat tagadja, hanem az általános természetjogi elveket, sőt a változó tartalmú természetjogot is. Ezáltal az exisztencialista jogfilozófia minden tartalmat száműz a jogból; az exisztenciális természetjog a legteljesebb szubjektív önkény, amely a konkrét jogi szituáció intuitív átlésével jön létre. Ezzel az exisztencialista jogfilozófia tovább halad burzsoá jogfilozófia szubjektív idealista útján a legteljesebb irracionalizmus felé.

Különösen jól megfigyelhető ez a tendencia az exisztenciális természetjognak a „dolog természetéből” való levezetésénél. Maihofer a „dolog természetének” exisztencialista értelmezésével tovább folytatja a „dolog természetének” Scheler és Husserl fenomenológiája alapján a jogfilozófiában végbelement szubjektivizálását. Míg Coing a „dolog természetének” vizsgálatánál ugyan objektív adottságokból, „az életviszonyok belső rendjéből” indult ki, de azt szubjektív idealista módon „az ember természetéből” a fenomenológiai megérző szemléettel magyarázza,⁸⁰ addig Welzel már magát az adott valóságot az ember bensőjébe helyezi.⁸¹ Maihofer pedig a „dolog természetét” még raffináltabb módon szubjektivizálja; a dolgot élettényállásnak, tehát lát-

⁷⁹ Uo. 141. p.

⁸⁰ COING i. m. 121. p.

⁸¹ WELZEL i. m. 178—198. p.

szólag objektívnek tekinti, a doleg, az élettényállás belső természete azonban — az exisztencializmus állítólagos, filozófiai harmadik útjának megfelelően — a szubjektivitás és objektivitás egymásban feloldódó egysége. Így Maihofer a „dolog természetének” szubjektív idealista felfogását álobjektivitás látszatával leplezi. Lenin, bírálva a machistáknak azt a törekvését, hogy az idealizmus és materializmus ellentéte fölé emelkedve harmadik utat hozznak létre a filozófiában, kímutatta, hogy ilyen harmadik út nem létezik, mert az objektum és szubjektum közti olyan korreláció feltételezése, mely szerint objektum nincs szubjektum, szubjektum pedig objektum nélkül, nem más, mint szubjektív idealizmus, hiszen eszerint az objektum létezése feltételezi a szubjektum léttét s így nem érvényes többé az objektum olyan meghatározása, hogy az független a szubjektumtól.⁸² Az exisztencialista jogfilozófia a jog magyarázatánál használja fel az imperialista korszaknak azt az általános filozófiai törekvését, hogy a szubjektivitás és objektivitás közötti ide-oda lengéssel, álobjektivitás létrehozásával, az idealizmus és a materializmus állítólag hamis dilemmáján felülemelkedjenek.⁸³ De — mint az eddigiekből kitűnik — az exisztencialista jogfilozófiának ez éppúgy nem sikerülhet, mint a hasonló tendenciájú burzsoá filozófiáknak: az exisztencialista jogfilozófia, amikor koncepcióját ilyen állítólagos filozófiai „harmadik útként” próbálja feltüntetni, ugyanakkor a burzsoá jogfilozófiának egyik legszélsőségesebb, az abszurditásig feszített, szubjektív idealista, irracionalista elmélete.

A burzsoá jogbölcselen természetjogi gondolatának a XVII. századtól napjainkig végighúzódó fejlődése annak a változásnak új jogelméleti kifejeződése — hiszen a felépítményi, ideológiai jelenségek és viszonyok történeti alakulását minden a materiális, társadalmi-gazdasági viszonyok határozzák meg —, amely ebben az időszakban a kapitalista társadalmi-termelési rendben végbement. A XVII—XVIII. század klasszikus természetjogi irányzata a feltörekvő, forradalmi polgárság akaratát és érdekeit fejezte ki, fennen hirdette a demokratikus szabadságjogok és burzsoá törvényesség eszméjét. A kapitalista társadalom további fejlődése során ezek a forradalmi célkitűzések, az ezeket tartalmazó természetjogi koncepcióval együtt egyre inkább háttérbe szorultak, majd a tőkés társadalom gazdasági és politikai alakulásának megfelelően a természetjogi gondolat is új tartalmat és megfogalmazást kapott. Így állt elő az a paradox helyzet, hogy a törvényesség eszméjét hirdető természetjogi irányzat az imperializmus időszakában ellentétebe csapott át, egyre inkább a burzsoá törvényesség lazulását és bomlását igyekezett igazolni. Az újonnan kialakult állapotot és a fejlődés tendenciáját legpregnánsabban talán a természetjogi gondolatban beállott az a változás jelzi, amely az örök és változhatatlan természetjog helyébe a „változó tartalmú” természetjogot helyezte. Ennek a fejlődési tendenciának napjainkban legjobban kiélezett s szinte a yégsőkig feszített megnyilvánulása az exisztencialista természetjogi koncepció, amely — hogy a burzsoá törvényesség egyre fokozódó bomlását elméletileg alátámassza — a természetjogból minden tartalmi elemet száműzte, a természetjogi gondolatot a felismerhetetlenséggel deformálja. A természetjogi koncepció a klasszikus természetjogi iskolától napjaink exisztencialista természetjogi felfogásáig terjedő fejlődésének ez

⁸² LENIN: Művei. 14. köt. Bp. Szikra, 1954. 3., 32., 45—47., 49., 57., 61., 149. stb. p.

⁸³ Ld. LUKÁCS: Az ész trónfosztása. 330. p.

a jelzéso⁸⁴ is Engels a természetjog osztálylényegét feltáró megállapításának igazságáról tanúskodik: „Annak mértéke azonban, hogy mi a természetjog és mi nem az, éppen a jog legelvontabb kifejezése: az *igazságosság*... Ez az igazságosság pedig minden csak ideológizált, eszményített kifejezése a fennálló gazdasági viszonyoknak, majd konzervatív, majd forradalmi oldalukról nézve.”⁸⁵

Az exisztencialista jogfilozófia létrejöttét és tartalmát elsősorban meghatározó közvetlen tényezőt a burzsoá törvényességnek a monopolkapitalista társadalmi-gazdasági viszonyok kialakulása nyomán végbenemő lazulásában és egyre fokozódó bomlásában jelöltük meg. Az exisztencialista természetjogi koncepció — mint arról szó volt — alkalmASNak látszik arra, hogy a burzsoá törvényességnek az imperializmus korszakában felmerülő válságát jogfilozófiailag magyarázza. E természetjogi elmélet megkonstruálása során az exisztencialista jogfilozófia kihasználja azokat az alkalmakat, amelyek a kapitalista társadalmi, állami berendezkedés és jogrendszer direkt vagy indirekt apológiájának teret nyújtanak. (Gondolunk csak a társadalmi viszonyoknak a vizsgálódás köréből való kirekesztésére, vagy olyan szubjektív idealista selfogására, amely azok konkrét meghatározásait és vonásait megsemmisíti; ennek folytán a konkrét társadalmi jelenségek, jog, állam stb. osztálylényegének elleplezésére stb.) Az exisztencialista jogfilozófia megjelenése azonban arra a történelmi időszakra esik, amikor már megtörtént a két társadalmi világrendszer (kapitalista és szocialista) kialakulása s így a tőkés ideológia egyik legfontosabb feladatává vált a marxizmus—leninizmus elmélete és a szocialista rendszer elleni küzdelem. Az exisztencialista jogfilozófia a jogelmélet területén igyekszik eleget tenni ennek az imperialista korszak ideológiája előtt álló feladatnak és hol közvetlenül, hol közvetve polemizál a marxista-leninista jogselfogással.

Az exisztencialista jogfilozófia azoknak a burzsoá filozófiáknak és jogelméleteknek a sorába lépve, amelyek éles polámiát folytatnak a materializmus és a dialektika ellen, exisztencialista természetjogi koncepciója kiépítése során — mint arra a megfelelő helyeken rámutattunk — közvetlen vagy közvetett módon vitatja a materialista és dialektikus megállapítások igazságát, illetve a konkrét kérdések tárgyalásánál és kifejtésénél a materialista dialektika mellőzésével, sőt ennek ellenére jár el. Elég itt csak azokra a momentumokra utalni, ahol az exisztencialista jogelmélet éppen a dialektikus összefüggések (egyes-különös-általános; ellentmondások egysége és ellentéte, a jelenségek konkrétsága stb.) vagy a társadalmi tényezők materiális meghatározottságának tagadásával alapozza meg hamis és ferde jogselfogását. A marxista—leninista állam- és jogelmélet dialektikus materialista szemléletének és módszerének ez a kritikáltan elvetése az exisztencialista jogfilozófiát a szélsőséges szubjektív idealizmus, az álobjektivizmus és irracionálizmus tudománytalan, kétes értékű és veszélyes ösvényére sodorja.

⁸⁴ Hangsúlyozni kell, hogy a burzsoá természetjogi gondolatnak ez a vázlatos bemutatása a természetjogi koncepció fejlődésének csupán egyetlen tendenciáját érinti s így szükségszerűen egyoldalú. A burzsoá társadalom fejlődésének csaknem minden periódusában a természetjogi gondolatok és árnyalatok gazdag változatosságával találkozunk. Ezeknek s ezek összefüggéseinak és kapcsolatainak bemutatása e tanulmány kereteit meghaladja és monografikus feldolgozást igényel.

⁸⁵ MARX—ENGELS: Válogatott művek. I. köt. Bp. Szikra, 1949. 606. p.

Az exisztencialista jogfilozófia azonban nem elégszik meg azzal, hogy a marxista—leninista állam- és jogelmélet tételeit vitatja s azokat mint állítólag tudománytalanokat és helyteleneket elveti, hanem a szocialista jog ellen is támad s kétségbe vonja azt, hogy a szocialista jog egyáltalán jog. Teszi ezt mindenekelőtt azáltal, hogy a jogszabályok jogi jellegét — mint arról szó volt — tagadja, s az imperialista jogi élet jelenségeit helytelenül és megengedhetetlenül általánosítva, jognak csak azt a jelenséget tartja, amely ennek az absztraktiónak megfelel. Az exisztencialista jogfilozófiának ez a tendenciája egészen világosan kitűnik például Fechnernek abból a fejtegetéséből, amelyben az emberi szabadságjogokat az exisztencialista jogelfogás szempontjából tárgyalja.⁸⁶ Fechner az emberi szabadságjogokat a nyugati ember nagy és eredeti alkotásainak tartja. Mivel az exisztencialista felfogás szerint a jog csak az, amit a konkrét szituáció eldöntésében az ember maga alkot, ezért az emberi szabadságjogok is csak azokat kötik, akik létrehozták. Ezek a szabadságjogok nem a jogi normákon nyugszanak, hanem a konkrét, eredeti döntésen. E fejtegetés végső konklúziója világos: a jog azt köti, aki létrehozta, az emberi szabadságjogok a nyugati ember alkotásai és így a nyugati jogrendszerek szerves része. A szocialista államok hiába rögzítik jogi normákba ezeket a jogokat, ez sohasem lesz igazi jog, mert ez a jogi normákon s nem az eredeti döntésen alapul. Nincs szükség arra, hogy ennek az okfertések tart hatatlanságát kimutassuk, hiszen az exisztencialista jogelfogás részletes elemzése során elmondottak erre is vonatkoznak. Ugyanekkak nem kell hangsúlyozni azt sem — hisz korunk történelmi gyakorlata ezt mindenki számára napról napra nyilvánvalóvá teszi —, hogy az exisztencialista jogfilozófiának ez a beállítása mennyire eltorzítja és meghamisítja a valóságos tényeket. Mert jóllehet igaz az, hogy a polgári tartalmú szabadságjogokat mint általános emberi jogokat először a nyugati ember hirdette meg a polgári forradalmak idején, de az is tény, hogy ezeket a jogokat éppen a nyugati államok jelenlegi gyakorlata sorozatosan megséríti. Ugyanakkor a szocialista államok az emberi jogoknak a történelem során eddig még soha nem tapasztalt teljességet rögzítik s anyagi és jogi eszközökkel biztosítják állampolgáraik számára. Az exisztencialista jogfilozófiának az emberi jogokra vonatkozó fejtegetéseivel az a célja, hogy a legmagasabb típusú jogrendszert, a szocialista jogot diffamálja és kompromittálja s a burzsoá jogrendszert meg nem érdemelt dicsénnnyel övezze.

Végső konklúzióként tehát megállapíthatjuk, hogy az exisztencialista jogfilozófia, amely elvonatkoztat a társadalmi viszonyuktól, tagadja a jogi normák létezését s a burzsoá törvényesség az imperializmus időszakában végbenemő homlási folyamatának elméleti indoklására új exisztenciális természettudományt hoz létre, mélységes szubjektív idealizmusával és irracionalizmusával nem egyéb, mint egyik tünete annak a válságnak, amelybe a burzsoá társadalmi-politikai berendezkedés, jogrendszer és jogtudomány a monopolkapitalizmus időszakában eljutott.

⁸⁶ Ld. FECHNER: Rechtsphilosophie, 260—261. p.

ФИЛОСОФИЯ ПРАВА ЭКЗИСТЕНЦИАЛИЗМА

В. Пешка

Статья является попыткой марксистско-ленинской критики экзистенциалистской теории права, представляющей собой новое направление буржуазной философии права, появившееся в последние десятилетия. В связи с тем автор останавливается прежде всего на вопросе о соотношении центральной категории философии экзистенциализма, т. е. экзистенции и права. Автор приходит к заключению, что если по ортодоксальной философии экзистенциализма (Хайдеггер, Ясперс) экзистенция и право далеко друг от друга, они чужды друг другу и исключают друг друга, то экзистенциалистская философия права (Фехнер, Майхофер и др.) совершает попытку устраниТЬ это противоречие и сделать право допустимым и приемлемым для экзистенции, и наоборот. Первая часть статьи подвергает анализу внутренние противоречия этой попытки философии права вместе с ее общественным и идеологическим содержанием.

Далее, автор анализирует нападки экзистенциалистской философии права против норм права, обращая притом внимание на те философические и теоретические приемы, используя которые экзистенциалисты — философы права отрицают наличие норм права, исключают нормы из области права. При этом статья показывает характерные для философии права экзистенциалистов иррациональные, идеалистические и метафизические элементы.

Следующая часть статьи разбирает экзистенциалистскую концепцию права, естественное право экзистенциалистов. Автор критически оценивает конструкцию экзистенциалистской теории права, построенную на концепции ситуации, и исходящую из того, что право заключается в единичном, индивидуальном, независимом ни от каких норм и руководств, конкретном, интуитивном переживании и решении правовой ситуации, причем это рассматривается в качестве естественного права «с будущем содержанием», получающего свое оправдание в будущем. Автор подробно анализирует вывод естественного права экзистенциалистов из экзистенциалистского толкования «природы вещей».

Наконец, статья останавливается на вопросе о месте и роли философии права экзистенциалистов в современном буржуазном обществе и философии права. Автор констатирует, что философия права экзистенциалистов, которая отвлекается от общественных отношений, отрицает наличие правовых норм и создает новое естественное право для теоретического обоснования процесса разложения буржуазной законности в эпоху империализма, со своим глубоким субъективизмом и иррационализмом не что иное, как одно из явлений кризиса буржуазного общественно-политического устройства, системы и науки буржуазного права в период монополистического капитализма.

LA PHILOSOPHIE EXISTENTIALISTE DU DROIT

Vilmos Peschka

L'étude fait la tentative d'apporter une critique marxiste-léniniste à la théorie existentialiste du droit, ayant pris l'essor dans les dernières dix années dans la philosophie bourgeoise du droit. L'auteur s'occupe tout d'abord du rapport existant entre la catégorie centrale de la philosophie existentialiste, c'est à dire l'existence d'une part et le droit d'autre part. L'auteur constate que tandis que suivant la philosophie existentialiste orthodoxe (Heidegger, Jaspers) l'existence et le droit sont étrangers l'un à l'autre et ils s'excluent réciproquement, la philosophie existentialiste du droit (Fechner, Maihofer etc.) essaie de faire cesser cet antagonisme et de rendre le droit accessible et acceptable pour l'existence et, inversément, l'existence accessible et acceptable pour le droit. Dans sa première partie, l'étude analyse les contradictions intrinsèques de cette tentative dans le domaine de la philosophie du droit ainsi que son contenu social et idéologique.

Dans la suite, l'auteur s'occupe de l'attaque dirigée contre les normes juridiques par la philosophie existentialiste du droit; il analyse le procédé de philosophie et de philosophie du droit moyennant lequel les auteurs existentialistes de la philosophie du droit arrivent à la négation de l'existence des normes juridiques en les bannissant du domaine du droit. Au cours de cet examen l'auteur fait ressortir les éléments irrationnels, idéalistes et métaphysiques qui caractérisent la philosophie existentialiste du droit.

Dans sa partie suivante l'étude traite de la conception existentialiste du droit, à savoir du droit naturel existentialiste. Elle porte un jugement de valeur critique sur la construction de philosophie de droit basée sur la conception de la situation qui est propre à la philosophie existentialiste, construction qui voit dans le droit l'intuition et la décision unique et individuelles d'une situation juridique, indépendantes de toute norme ou règle de conduite, ce droit étant d'un «contenu en naissance», un droit naturel qui sera justifié dans l'avenir. L'auteur examine d'une manière détaillée le procédé par lequel on voudrait déduire le droit naturel existentialiste de l'explication existentialiste de «la nature des choses».

La partie finale de l'étude est consacrée à la place occupée et au rôle joué par la philosophie existentialiste du droit dans la société et dans la philosophie du droit bourgeois. L'auteur constate que la philosophie existentialiste du droit en faisant abstraction des conditions sociales, aboutit à nier l'existence de normes juridiques et à créer un nouveau droit naturel existentialiste propre à motiver aussi en théorie le procès de décomposition de la légalité bourgeoise dans la période de l'impérialisme. Vu son profond subjectivisme et son irrationalisme, la philosophie existentialiste du droit est un des symptômes de la crise, dans laquelle le régime politique et social ainsi que le système et la science du droit bourgeois se trouvent dans la période du capitalisme de monopoles.

/